УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ, НАЦІОНАЛЬНОСТІ ТА РЕЛІГІЙ
КИЇВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ОХОРОНИ І НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ПАМ’ЯТОК КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

ПАСПОРТ НА ПАМ’ЯТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ

Парк «Олександрія» та паркові споруди

(м. БІЛА ЦЕРКВА)

Київ 2020

Затверджено
Наказ Мінкультури та Держбуду
13.05.04 № 295/104

ПАСПОРТ

об'єкта культурної спадщини

Парк «Олександрія» та паркові споруди

(найменування об'єкта)

вид	**тип**	**категорія пам'ятки**
Садово-паркове мистецтво, архітектура	Комплекс	Пам'ятка національного значення

1. Дата утворення об'єкта:

Кінець XVIII ст. (1788 р.)

2. Місцезнаходження об'єкта:

Парк «Олександрія» та паркові споруди, м. Біла Церква - 13, Київська область, Україна, 09113
GPS координати WGS 84 N49°48'47" E30°04'09"

3. Охоронний № пам'ятки:

Охор. № 45

4. Дати і № рішень, відповідно до яких об'єкт узято на державний облік та визначено категорію пам'ятки:

Постанова уряду 1934 р., за якою «Олександрія» була оголошена заповідником.
Постанова Ради Міністрів УРСР від 02.03. 1959 р., за якою «Олександрію» було оголошено заповідною пам'яткою природи і культури, що знаходиться під охороною держави.
Постанова РМ України від 24.08.1963 № 970, за якою об'єкт було взято на державний облік як пам'ятку культурної спадщини.
Постанова Президії АН УРСР № 124-Б від 26.03. 1971 р., за якою Білоцерківський заповідник «Олександрія» було перейменовано в Державний дендрологічний заповідник «Олександрія».
Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 р. № 472-р), за якою генофонд деревних рослин «Олександрії», було внесено у Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання України.

5. Наявність охоронних дошок, охоронних знаків, інших інформаційних написів, позначок:

Меморіальна дошка російським поетам Г.Р. Державіну, О.С. Пушкіну та українському поету Т.Г. Шевченку на адміністративному будинку (охоронне зобов'язання від 24.03.1977 р.)
2. Меморіальна дошка на адміністративному будинку про відвідування парку Декабристами в 1824 р. (охоронне зобов'язання від 15.04.1977 р.);

3. Меморіальні дошки Т.Г. Шевченку та О.С. Пушкіну на Головному вході, під погруддям поетів з відповідними написами під ними. Під скульптурою Шевченка розміщено бронзовий картуш з текстом: «В 1846 р. парк «Олександрія» відвідав геніальний поет, художник, мислитель, революціонер-демократ Т.Г. Шевченко». Під погруддям Пушкіна встановлено аналогічний картуш з текстом: «В 1827 г. проездом из Киева в Тульчин парк «Александрия» посетил гениальный русский поет А.С. Пушкин».

Охоронні дошки:

1. Пам'ятник архітектури «Парк Олександрія XVIII ст.» - 3 шт. (тимчасово зберігаються у музеї парку);
2. Пам'ятник архітектури «Павільйон Ротонда» (-"-);
3. Пам'ятник архітектури «Колонада Ехо» (-"-);
4. Пам'ятник архітектури «Китайський місток» (-"-);
5. Пам'ятник архітектури «Господарчий будинок» (-"-);
6. Пам'ятник архітектури «Господарчий в'їзд» (-"-);
7. Пам'ятник архітектури «Арочний місток» (-"-);
8. Пам'ятник архітектури «Колона Суму» (-"-).

6. Власник:

Національна Академія наук України

7. Користувач:

Державний дендрологічний парк «Олександрія» АН України

8. Охоронний договір :

Зобов'язання по охороні пам'ятника архітектури (Дендропарк «Олександрія») від 23.03.1961 р. № 58

9. Функціональне використання:

сучасне	**первісне**	**інші (протягом часу існування об'єкта)**
Дендропарк «Олександрія» АН України	Парк при заміській резиденції графів Браницьких	1920 р. – парк Білоцерківського сільськогосподарського технікуму; 1921 – 1946 рр. – парк ім. Г. Раковського; 1946 – 1983 рр. - Державний дендрологічний заповідник «Олександрія» АН УРСР. З 22.07. 1983 р –

		Державний дендрологічний парк «Олександрія» АН УРСР. З 1991 р. Державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України

10. Історичні дані про об'єкт:

Пейзажний парк «Олександрія», що розташувався по берегах р. Рось у Білій Церкві, належить до найстаріших парків України. Парк «Олександрія» створений у кінці 80-х років XVIII ст. на землях графів Браницьких. Парк є класичним зразком романтичного пейзажного парку. На сьогодні – це чи не єдиний історичний парк, з властивими пейзажному стилю ландшафтами, архітектурою, ідейно спрямованими композиціями. Головним ініціатором створення парку була Олександра Браницька, яка, мешкаючи довгий час у Санкт-Петербурзі (при дворі Катерини II) бачила будівництво та розквіт найвідоміших російських парків у Царському селі та Павловську і мріяла створити такий парк у Білій Церкві. Чоловік не заперечував уподобанням молодої дружини, адже невід'ємним елементом резиденції аристократа в той час повинен був бути парк, або сад. У кожному конкретному випадку парк репрезентував оригінальну ідею, розповідав свою історію кожною квіткою або деревом, алеєю, колоною та запрошував відвідувача у чудовий світ, який створив садівник мовою символів на замовлення господарів.

До останнього часу вважалося, що 1793 р. є датою заснування парку. Дослідження, проведені науковцями парку «Олександрія», зокрема доктором біологічних наук, с. н. с. С.І. Галкіним за останні роки, і опрацювання великої кількості історичних матеріалів, свідчать про те, що будівництво «Олександрії» почалося раніше. Найширшими хронологічними межами створення «Олександрії» може бути час з початку 1780-х років до 1793 року, співробітники дендропарку вважають, що це 1788 р. Зокрема, у «Заметках и воспоминаниях» російської аристократки О. Шишкіної, яка відвідала «Олександрію» у І половині XIX ст., про час заснування «Олександрії» написано: «Александрийский сад обширен и разнообразен; графиня Александра Васильевна начала его разводить около 1790 года, и князь Потемкин прислал ей, по Днепру, в который впадает протекающая чрез сад река Рось, целую барку молодых елей» [Галкін, 2012]. Наведені відомості, свідчать, що резиденція була створена ще за часів Речі Посполитої, а також доводять, що саме будівництво певною мірою було пов'язане з Ясновельможним князем Г.О. Потьомкіним-Таврійським.

Дослідницею Р. Косаревською було запропоновано встановлення наступної періодизації створення «Олександрії». Періодизація створення парку, що запропонована Косаревською, трохи відрізняється від періодизації, запропонованої співробітниками дендропарку, яка охоплює весь час існування парку:

- 1787 – 1791 рр. – перший період. За проектом Мюффо та за участю Вільяма Гульда здійснення підготовчих робіт та створення водних улаштувань у Середній та Східній балках;
- 1796 – 1812 рр. – другий період. Будівництво і закінчення основних композицій парку за участю архітектора Доменіко Ботані та садівника Августа Станге;
- 1815 – 1865 рр. – третій період. Остаточне формування архітектурно-розпланувальної структури, природно-пейзажних композицій парку та його художнього образу. Роботи здійснювалися за участю садівника Августа Єнса (1800 – 1870-і рр.);
- 1865 – 1918 рр. – четвертий період. Підтримання основних паркових композицій та створення нових за участю садівників Бартецького, Вітта, Ренгера.

Науковці дендропарку «Олександрія» виділяють чотири основні етапи у його створенні та розвитку: І етап – за життя гр. Олександри Браницької, 1788 – 1838 рр.; ІІ етап – за час господарювання дітей та онуків 1738 – 1918 рр.; ІІІ етап визначався як період занепаду 1918 – 1946 рр.; ІV етап – від часу підпорядкування НАН наук України (1946 р.) і до теперішнього часу.

Парк створено у романтичному стилі, який став надзвичайно популярним в Європі та Росії з середині XVIII ст. В той час він розглядався як різновид і вдосконалення сприйняття пейзажних парків. Особливо добре риси романтизму у парку «Олександрія» відображені при створенні споруд та спеціальних меморіальних композицій, присвячених близьким серцю господарки особам чи подіям. Такі меморіально-емблематичні риси, ми спостерігаємо в композиціях, створених на честь Великого князя Г.О. Потьомкіна-Таврійського; Колона «Шолом Багратіона» (Петро Іванович Багратіон, князь, герой Вітчизняної війни 1812 року, був близьким другом сім'ї Браницьких); паркові композиції на честь Олександра І, який двічі відвідав Білу Церкву та графську резиденцію «Олександрію»: у вересні 1816 та в 1817 роках; найпізнішим, став цикл, створений на честь відомого полководця та адміністратора свого часу, графа, а згодом князя Михайла Семеновича Воронцова – зятя графині О.В. Браницької.

Загалом у резиденції гр. Браницьких у період 1796 – 1880-і рр. працювали такі архітектори і садівники: Ботані (Botani), Станге (Sztunge), Бартецький (Bartecki), Вітт (Witt), Єнс (Jens), Ренгер (Renger).

За даними архівних матеріалів 1870 р. у гр. Браницьких з 1796 р. працювали італійський архітектор Доменіко Ботані та садівник із Львова Август Станге. За Д. Криворучком, М. Срібняковою, В. Федотовим, С. Галкіним, О. Гурковською та Є. Чернецьким у подальшому в парку працювали садівники: поляки Бартецький і Вітт, австрієць (німець) Єнс. За Р. Афтаназі з 1880 р. в «Олександрії» працював чеський садівник Ренгер.

Вважається, що первинний план парку на замовлення графині О.В. Браницької розробив французький садівник Мюффо, який займався висадкою дерев та впорядкуванням клумб. Тоді було створено видатні ландшафтні композиції.

Розквіт «Олександрії» припадає на першу половину XIX ст., коли садівником був А. Єнс., який працював у парку з 1815 р. За особистий внесок у розбудову парку, створення високохудожніх пейзажів та на честь 50-річчя його діяльності на теренах «Олександрії» у маєтку гр. Браницьких Єнса було відзначено пам'яткою колоною, вилитою з чавуну і встановленою на кам'яному п'єдесталі. В історії європейського паркобудівництва це другий (за хронологією) відомий випадок увічнення творця парку. Перший пам'ятник було присвячено придворному інтенданту садів Баварії Фрідріху Людвігу фон Шнелю за «Англійський сад» у Мюнхені.

Для організації парку були використані залишки вікової діброви На їх базі створювалися насадження паркового типу. За гр. Браницьких заїжджий двір «Аустерія» та комплекс павільйонів навколо нього, утворили головне розпланувальне ядро парку – Дідинець. Головною спорудою Дідинця була «Аустерія». Спочатку «Аустерія» була заїжджим двором, однак, коли О. Браницька вирішила створити на місці, яке їй подобалося, парк, готель перетворився на палац графині (напис «Аустерія» з фронтону споруди так і не зняли). Поряд з «Аустерією» розміщувалися господарчі споруди. У плані вони мали вигляд літери «Г». Між «Аустерією» і цими спорудами був внутрішній двір 92 × 74 м. Центр двору займав великий газон з високими ялинами, що росли групами; оточували газон квіткові рабатки. Господарські споруди у південній частині були двоповерховими, а далі – на північ – одноповерховими. У ризалітах розташовувалася охорона, у північній частині знаходилися приміщення для гофмейстера та його помічника, їдальня для слуг, аптека; у західній – господарські споруди – стайні та каретні сараї, у східній – кухня, пекарня, кондитерська. За східною господарською спорудою розміщувалася паркова композиція «Сад Варна», що була присвячена успішному взятті турецької фортеці Варна. В розміщенні насаджень на ділянці «Сад Варна» було застосовано регулярний принцип розпланування, причому цю ділянку було обнесено залізною огорожею і оточено рядовими насадженнями каштанів.

На південь від «Аустерії» знаходилася клумба, на яку влітку виставляли велику пальму. По обидва боки від центральної частини «Аустерії» росли робінії звичайні (біла акація). З часом старі дерева почали відмирати, їх зрубали і посадили ялини. Далі проходила так звана Грабова алея, а за нею – чотири двоповерхові павільйони. Їх позначали номерами; третій ще мав назву – Царський, а четвертий – Великий. Якщо не враховувати незначні відмінності, то третій павільйон був аналогічний першому, а другий – четвертому. Від алеї павільйони були відгороджені залізними гратами, що кріпилися на чотирикутних кам'яних стовпах, увінчаних вазами. Перший і другий, а також третій і четвертий павільйони об'єднувалися між собою перголами, які слугували проходами. Ці перголи зробили з граба. Ряди грабів є й зараз, але вони не дуже помітні. На півдні знаходився Танцювальний павільйон. У ньому було лише чотири кімнати, одна з них – велика бальна зала. У цьому павільйоні були найцінніші меблі та видатні твори мистецтва. Перед павільйоном стояла статуя (копія) Венери Капітолійської. А біля південного фасаду розміщувалися скульптури Аполлона Бельведерського та Артеміди з ланню (Діани Версальської). Ідея цієї скульптурної композиції є запозиченою, бо такі ж самі

статуї встановлені Леблоном біля входу до театру літнього саду у С.-Петербурзі.

Скульптура Венери Капітолійської та деякі інші статуї, що прикрашали парк, були італійськими копіями античних шедеврів, замовлених Наполеоном для садів Версаля та Фонтенебло, але після перемоги Росії у війні з ним, були придбані О.В. Браницькою для своєї резиденції у Білій Церкві.

На південний схід від Дідинця у парку розміщувався одноповерховий Гетьманський павільйон, у якому жив Ксаверій Браницький. Поряд з цим павільйоном знаходився ще один, захований у хащах парку, для особистих козаків пана. На наш час ці споруди не збереглися. Від них уціліли лише фундаменти, цоколі та підвали. З усіх споруд останнім часом було відтворено лише Танцювальний павільйон.

До 1830 р. на будівництво парку було витрачено 4 млн. руб. золотом.

Були здійснені групові і рядові насадження на найближчих до резиденції ділянках парку та створено перші декоративні паркові споруди: Головний вхід, Ротонду, комплекс «Руїн» з водоспадом, «Острів Марії» з фонтаном, Колонаду «Луна», джерело «Рай» тощо. Ймовірно, що автором перших паркових споруд був архітектор Д. Ботані. Також є припущення, що автором Колонади «Луна» (Амфітеатру) був архітектор І.Є. Старов.

Після Мюффо у парку працювали садівники Станге, Вартецький і Вітт. Під керівництвом Єнса, який працював у парку 50 років, було здійснено основні паркові композиції, створено систему паркових доріг, алей та стежок, проведено роботу по благоустрою та прикрашанню парку. За даними Р. Афтаназі в окремому саду, оточеному балюстрадою, встановили 12 танцюючих фігур у барвистому народному одязі, подарованих Катериною ІІ. Між фігурами були стрічечки з висаджених квітів. Стояв у цьому саду мармуровий стіл, а також ріс карликовий кедр, спеціально привезений з Лівану і подарований царицею.

Невід'ємною складовою панських садиб були фруктові сади. Основним джерелом інформації, яке дає уяву про минуле розпланування парку «Олександрія», є старовинний генеральний план м. Біла Церква 1858 р. та невелика кількість іконографічних матеріалів.

«Сад Мур» створений на початку XIX ст. під керівництвом садівника Августа Єнса, із застосуванням старовинної західноєвропейської технології зі створення садів у замкнутому просторі. Площа саду – 3,5 га. Муровані з цегли та потиньковані стіни мають висоту 3 м та ширину 70 см. На будівництво стін було витрачено 970 тис. шт. високоякісної цегли із заводів гр. Браницьких.

Існував ще один невеликий виокремлений сад («інтимний сад»), оточений металевими гратами, який підкреслював зв'язки господарів «Олександрії» з царською родиною, представники якої часто навідували «Олександрію» і висаджували тут дерева (наприкінці їх налічувалося 30). Кожне дерево мало власну огорожу, на якій була закріплена позолочена царська корона. Перше дерево посадив Микола І, а останнє – цариця Олександра Федорівна – дружина Миколи ІІ. Доріжка, яка прямувала вздовж східної межі ділянки іменних дерев, називалася Імператорською.

Крім насаджень суто декоративного характеру у парку були також

плодові сади й великі оранжереї, у яких фрукти й овочі вирощували упродовж року. Це «Російський сад», «Зимовий сад», «Старий сад» тощо.

На території «Олександрії» існували також: «Сад Юпітера», «Сад Катерини ІІ», та «Сад Г. Потьомкіна» і всі вони були частинами «Дружнього саду». Потрапити до «Дружнього саду» можна було через браму, на якій був надпис французькою мовою: «До того, як увійти, запитай своє серце, чи вмієш ти цінувати дружбу». У глибині саду було збудовано «Павільйон Ротонда», який має багато спільних рис з павільйоном «Памятник родителям» у Павловському парку архітектора Ч. Камерона. Це напівкруглий павільйон з прорізаною у передній стіні великою аркою; купол будівлі та арка оздоблені оригінальним декоративним орнаментом з ліпнини.

У центрі павільйону знаходився мармуровий бюст Г. Потьомкіна з надписом: «Полезен миром и войной, Екатеринин друг, благотворитель мой». Споруда домінує над пейзажом Східної частини парку. Деякі дослідники припускають, що саме «Ротонда» була ядром меморіального комплексу, присвяченого князю Г. Потьомкіну, до якого ще належало й підземне святилище. Зберігся проект мавзолею, присвячений Потьомкіну, розроблений відомим російським архітектором І. Старовим, проте, з приходом до влади імператора Павла І, цей проект (у його первісному вигляді) так і не було реалізовано.

«Сад Катерини ІІ» – квадрат 84 × 84 м (площа 7056 м²) був єдиною в «Олександрії» повністю закритою композицією. Основними насадженнями, за умовними позначеннями мапи, були хвойні дерева, а окрім них, усередині саду росло багато бузку. У центральній частині знаходилася «Ротонда» з позолоченою брамою. Спочатку у «Ротонді» знаходилося погруддя Г. Потьомкіна, але, з розбудовою меморіального комплексу «Дружній сад», мармурове погруддя на бронзовому п’єдесталі, перенесли до «Саду Г. Потьомкіна», а на його місці було встановлено погруддя Катерини ІІ.

Від «Саду Г. Потьомкіна» до річки було прокладено канаву, яка обмежовувала великий фруктовий сад. Він був розбитий на паралелограми і одержав назву «Російський садок». За планом 1858 р. у південній частині його, на підвищенні, розташовувалась велика кругла площадка, розділена на сектори, які являли собою клумби трикутної форми, а в центрі площадки розміщувалася кругла альтанка або бельведер. Для кращої ув’язки розпланування «Російського садка» з іншими елементами композиції парку, канава, що обмежувала садок, була відхилена у західному напрямі і садок був розбитий не на прямокутники, а на паралелограми. Напрям канави було підкреслено двома рядами дерев і алеєю, яка від «Саду Потьомкіна» повертала найкоротшим шляхом до Дідинця. Цим цікавим прийомом була досягнута органічна цілісність композиції.

У подальшому «Російський садок» підлягав змінам, причому, зв’язок його з іншими елементами композиції порушився. На наш час від насаджень цього садка нічого не лишилося. На ділянці, розташованій на схід від ставка, німецькі окупанти вирубали майже всі насадження, внаслідок чого крайня смуга східної частини парку надовго втратила свою естетичну цінність.

О.В. Браницька високо цінувала екзотичні рослини та купувала їх у різних місцях, згодом навіть було створено власний розсадник, де вирощували

дерева і кущі для потреб парку і на продаж. Подарували новоствореному ботанічному саду Харківського університету 37 видів рослин у кількості 380 екземплярів. Зі свого розсадника останньою господаркою М.Є. Браницькою у 1897 р. було відправлено експонати на виставку до Києва («Перечень и описание экспонатов лесного отдела Сельскохозяйственной и промышленной выставки, открытой 8 июля 1897 г. в Киеве», 1897). Знаною була і чудова оранжерея «Олександрії». Одних кактусів вирощувалося 80 видів та 14 видів пальм. Китайські троянди досягали небувалих розмірів. Один кущ міг закрити цілу стіну і мав декілька аршинів у висоту та ширину. Вирощувалися лимони, орхідеї, інжир, італійський виноград і ін. На замовлення графів у центральній частині парку на Великій галявині, біля Колонади «Луна», було висаджено «родинне» дерево Браницьких – чотирьох стовбурова сосна звичайна, де кожний стовбур символізував одного з дітей гр. Браницьких.

З протилежним берегом Росі, де знаходилася молочна ферма гр. Браницьких «Голендерня», парк з'єднувався паромом.

У різні часи «Олександрію» відвідували знамениті особистості, серед яких були: поети Г.Р. Державін (1813), О.С. Пушкін (1821); декабристи П.І Пестель, С.І. Муравйов-Апостол, М.П. Бестужев-Рюмін (1824), а також український поет Т.Г. Шевченко (1845, 1847).

До 1860 р. ще не вся територія парку була упорядженою. Після смерті О.В. Браницької (1838 р.) закінчився етап розбудови парку «Олександрія», пов'язаний з О.В. Браницькою. Білу Церкву та парк «Олександрія» успадкував син Владислав Ксаверійович, а з 1853 р. онук, Владислав Владиславович. З цього часу розпочався новий етап з розвитку парку.

На початку 1860-х рр., коли парк успадкував онук О. Браницької В.В. Браницький, західна частина парку була облаштованою для полювання. В суцільному лісовому масиві було вирубано насадження для створення галявин, які були оформлені насадженнями паркового типу. При освоєнні цієї території було відгороджено декілька гектарів для звіринця. Тут було влаштовано фазанник, зведено мисливський павільйон у групі кінських, які створювали півколо. У цей час зміни торкнулися всієї західної частини парку. Саме тоді було здійснено розпланування району Палієвої гори. В паркову композицію було включено земляні укріплення на Палієвій горі, внесено зміни та доповнення у розпланові і освоєні раніше території. В цей же час було насаджено додаткові фруктові дерева, створено «Сад Мур».

Утримання парків, особливо великих, завжди вимагало значних коштів. Після реформи 1861 р. роботи з благоустрою парку припинилися. Тоді більше уваги приділялися одержанню прибутків: додатково влаштували кілька риборозвідних ставів у долині Західної балки та протоці річки; розширили площу під городи; в західній частині парку вирубали ділянки дубового лісу на продаж. Приблизно в цей же час було загачено потік р. Рось, який відокремлював від території парку острів («Трояндовий острів»), влаштований ще при О.В. Браницькій. Загачений потік використовувався як риборозплідний ставок. До нової загати через Велику галявину з ландшафтними насадженнями було прокладено нову пряму дорогу, яка порушила систему організації розпланувальної сітки парку на цій, дуже цінній ділянці. В цей час паркові

насадження та алеї ще утримувалися у належному стані, але ніяких нових насаджень не проводилося. Число скульптурних творів зменшилося; павільйон, де раніше розміщувався «Люстгауз», використовувався як складське приміщення для садового реманенту. Парк не мав зовнішньої огорожі, межею парку з боку Сквирської дороги був глибокий рів. До парку допускалися відвідувачі за спеціальними перепустками.

Художній образ парку погіршився: занепала шляхова мережа; протоки островів замулювалися, самі острови з'єдналися з суцільним берегом; павільйони (зокрема, «Руїни») отримали пошкодження й не відбудовувалися.

У 1880-х рр. було створено алею з гіркокаштанів від Дідинця до Сквирського шосе, пізніше висадили смугу вздовж Сквирського шосе. В кінці 1880-х рр. біля північної межі парку з'явилися насадження паркового типу для захисту парку від шуму та пилу з боку Сквирської дороги. З цього же приводу перед головним палацовим корпусом була влаштована в центрі подвір'я велика, густо засаджена, овальна куртина. Подвір'я замкнулося двома щойно зведеними підсобними приміщеннями. Для зв'язку з зовнішньою дорогою (пізніше – Сквирським шосе) було влаштовано, так званий, господарчий в'їзд, який прямував до економічного корпусу. В останні роки XIX ст. між Дідинцем і «Садом Мур» побудували льох, лазню й електростанцію (на наш час ці споруди не збереглися).

На початку XX ст. у Західній частині парку було закладено нову Ялинову алею і півколо каштанів поблизу, а також проведено капітальний ремонт «Аустерії». Пізніше, головним чином, після подій 1905 р., розбудова парку припиняється. З цього часу спостерігається його поступовий занепад.

З приходом у 1917 р. нової влади розпочинається катастрофічне знищення парку. Під час громадянської війни і іноземної інтервенції парк було розорено, резиденцію пограбовано, палацові приміщення знищено. Звісно, що ніяких робіт по догляду за парковою рослинністю не проводилося, тому відмирали як окремі екзоти, так і цілі групи вікових дерев. Зруйновані архітектурні споруди заростали самосійними деревами клена, ясена та тополі (нині вік таких дерев сягає понад 100 років).

У січні 1918 р. частини війська українського корпусу, які стояли в «Олександрії» для охорони Браницьких, коли їхні керівники відлучилися, потрапили під вплив анархістів. За допомогою селян та службовців графині споруди підпалили, розграбували й повністю зруйнували Дідинець. Загинули рідкісні твори мистецтва. Самі Браницькі та Радзивіли вижили. Вони спочатку мешкали у різних будинках, а з наближенням більшовиків покинули «Олександрію». М.Є. Браницька померла в Києві, а її дочкам вдалося виїхати за кордон.

У 1920 р. місцеві земельні органи передали парк у користування новоствореному Білоцерківському сільськогосподарському технікуму. «Олександрія» отримала нову назву – парк імені Г. Раковського. Виходячи з потреб відбудови господарства в перші роки радянської влади, «на цеглу» розібрали зруйновані та напівзруйновані споруди, масово вирубали дерева. Ще більшої руйнації парк зазнав після рішення Білоцерківського окружного виконавчого комітету в лютому 1928 р. про побудову на його території

водогону для міста. На це рішення не вплинуло навіть роз'яснення наркомату освіти, якому належав парк, про неможливість розташування промислових споруд у парку «Олександрія». Незважаючи на те, що споруди водогону були виконані на високому фаховому рівні у стилі українського модерну (автор споруд – архітектор О. Даміловський), у результаті будівництва насосної станції було змінено зовнішній вигляд «Турецького будиночка», у багатьох місцях вирубано просіки та прокладено труби по Східній і Центральній частинах парку на глибині 2 м. Під час доставки для водогону будівельних матеріалів було зруйновано Головну алею.

Щоб краще зрозуміти становище, в якому опинилася наприкінці 1920-х років «Олександрія», доцільно звернутися до звіту про відрядження в Білу Церкву заступника завідуючого соціалістичним музеєм М.Г. Філянського: «Парк Білоцерківський, що разом з садом III Інтернаціоналу (парк «Софіївка» в 20-40-х рр.) належить до найвидатніших парків УРСР. Він перебуває в стані повного хаосу й мерзості запустіння. Німці вивезли найголовніші складові декоративної скульптури, частина її валяється на дні ставків, вази й колони знівечено, розкидано по площі парку, останки будівель залишаються абсолютно без будь-якого ремонту. Дерева вирубуються на потреби агрошколи, стежки заросли бур'янами, ставки без догляду, фонтани й водоспади засмічено, забруднено. Є тенденції з боку місцевої адміністрації знести й ті будівлі, що їх можна ще реставрувати, між якими пам'ятники високої художньої вартості». Автор не помилився, бо в наступні роки всі архітектурні споруди були розібрані вщент до фундаментів.

За даними К. Маніна, в 1927 р. в парку нараховувалося всього 103 види деревних рослин, з яких 76 були інтродуцентами.

У 1934 р. «Олександрія» стала заповідником, але, майже нічого не змінилося у парку, невеликі зміни стосувалися лише тих споруд, які використовувалися спочатку технікумом, а потім інститутом. У зв'язку з цим було реконструйовано корпус зруйнованої оранжереї; у 1938 р. у конторському будинку (колишній Будинок садівника) було зведено портик з балконом, а перед ним – встановлено новий фонтан. Інститут відновив риборозвідні ставки, частково поповнив насадження фруктових садів, відремонтував господарські споруди. Але архітектурні споруди у Східній частині парку залишались у напівзруйнованому стані. Перед війною у парку росли вже понад 100 видів різних інтродуцентів.

Під час Другої світової війни, у період окупації та під час звільнення Білої Церкви від німців, було пошкоджено значну частину насаджень, вирубано майже 5 га соснових насаджень у Східній частині парку. Наприкінці війни на Великій галявині парку, було облаштовано масове поховання воїнів, («Братську могилу»), яке потім перепоховали у меморіальному комплексі загиблих воїнів «Парк Слави» у центрі м. Біла Церква у 1980-х рр.

(1946 – 1999 рр.) – розвиток парку у складі спочатку Академії наук УРСР, пізніше – України (НАН України).

У 1946 р., Розпорядженням Ради Міністрів СРСР, «Олександрію», для відновлення та організації на його території науково-дослідних баз інститутів біологічного профілю, першим з усіх існуючих дендропарків, було передано

Академії наук України. При прийнятті такого рішення виходили з великої історичної, наукової та природної цінності парку і паркових насаджень.

Перед науковцями парку постали завдання відновити на науковій основі паркові насадження та зруйновані архітектурні споруди. Перш за все необхідно було зупинити подальші руйнівні процеси, вивчити особливості архітектурно-композиційного розпланування території, стан насаджень та намітити першочергові кроки по відновленню і розвитку установи.

Рішенням Президії АН УРСР від 3 квітня 1953 року у заповіднику «Олександрія» створено науковий відділ акліматизації і паркобудівництва. Для здійснення науково-методичного керівництва за «Олександрією» було закріплено провідну академічну установу – Центральний республіканський ботанічний сад АН УРСР.

Починаючи з 1965 р, на території парку були проведені перші роботи з відновлення та реконструкції архітектурних споруд та історичних паркових композиції. Науковим співробітником Б.Є. Балковським було розроблено і впроваджено в практику «Цифровий політомічний ключ для визначення рослин» визнаний науковою спільнотою. Створено гербарій, який внесено у вказівник раритетних гербарних колекцій України. У 1962 р. засновано музей парку.

У 1956 – 1958 рр. дендрологічна колекція нараховувала 395 інтродукованих видів та форм. Незначними темпами ця робота проводилася протягом наступних 40 років.

Постановою Ради Міністрів УРСР від 2 березня 1959 р. було оголошено «Олександрію» заповідною пам’яткою природи і культури, що знаходиться під охороною держави.

У повоєнний час решткі паркових споруд знаходилися у край жалюгідному стані, про що свідчать фото 1955 р. Більшість архітектурних споруд було відновлено у період з 1958 по 1968 рр. Республіканськими реставраційними майстернями за проектами архітектора Д.М. Криворучка та під керівництвом директора заповідника М.М. Грисюка. Було реставровано багато архітектурних споруд, які мали історичне значення і були важливими композиційними елементами дендропарку «Олександрія». Так, до 1968 року було відреставровано: Головний вхід, павільйон «Ротонда», «Колону Суму», «Руїни», «Китайський місток», Колонаду «Луна», місток на «Острів Мрій» (зараз «Острів «Марії») та інші. Крім цього, було збудовано нові паркові об’єкти: В’їзну браму до парку, комплекс Джерела «Лев», Круглу альтанку у західній частині парку. Побудовано газову котельню та створено автопарк.

Виконано величезний обсяг робіт з улаштування деревних насаджень парку, створені нові ландшафтні композиції у Західній (Горіхова галявина, Палієва гора) та Східній (Сонячна та Східна галявини) частинах парку. У 1959 – 1962 роках закладено колекційну ділянку «Фрутіцетум», на якій зібрано родові комплекси *Crataegus* L., *Lonicera* L., *Philadelphus* L., *Syringa* L., *Spiraea* L. та інші.

Постановою Президії АН УРСР № 124-Б від 26 березня 1971 р. Білоцерківський заповідник «Олександрія» було перейменовано в Державний дендрологічний заповідник «Олександрія».

Постановою Ради Міністрів Української РСР № 311 від 22.07.1983 р. з метою збереження, вивчення і збагачення в штучних умовах різноманітних рослинних ресурсів для їх найбільш ефективного наукового, культурного і господарського використання було створено Державний дендрологічний парк «Олександрія» АН УРСР.

З 1987 року дендропарк отримав статус юридичної особи. Вдосконалюється науково-дослідна роботи з інтродукції та акліматизації рослин, розмноження і впровадження у виробництво високодекоративних інтродукованих видів рослин, реконструкції і розвитку паркових ландшафтів.

Виконано ряд робіт з будівництва, а саме у 1976 – 1990 рр. побудовано Північний вхід до парку; у Західній частині встановлено 2 альтанки. Закладено колекційну ділянку «Сірінгарій», розроблено та затверджено проект будівництва огорожі дендропарку.

У 1993 р. було відтворено документально відомі паркові скульптури, а саме: встановлено бронзові скульптури «Китаєць», «Китаянка», «Діана», «Аполлон», «Гладіатор», «Меркурій». Парк поповнено новими пам'ятними знаками: «Лава декабристів», «Ангел» та скульптурними композиціями: «Потерчата», «Той, що в скелі сидить». Проведено реконструкцію партеру Колонади «Луна». Виконано значні роботи з благоустрою парку. Відновлено частково «Сад Варна».

З 1996 р. дендропарк «Олександрія» було включено до складу важливих об'єктів Природно-заповідного фонду України.

Постановою Кабінету Міністрів України № 472 від 19 серпня 2002 року, враховуючи виключно високу наукову, ландшафтну, художню та естетичну значимість, генетичний фонд деревних, чагарникових, трав'янистих і квіткових рослин дендрологічного парку «Олександрія» НАН України, його було внесено до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять Національне надбання України.

Науковцями парку, на підставі нових архівних документів, вивчено питання первинної структури і символіки парку «Олександрія» з метою проведення у майбутньому відновлювальних робіт; розроблено науковий підхід до відтворення історичних ландшафтних ділянок та композицій у старовинних дендропарках. Створено нові колекційно-експозиційні ділянки: Сірінгарій, Коніферетум, Розарій. Упродовж 2004 – 2007 рр. відремонтовані головні архітектурні споруди парку: Будинок садівника, Колонада «Луна», Головний вхід, Китайський місток тощо. Розроблено систему заходів зі збереження багатовікових дерев старовинних парків. Досліджено структуру вікової діброви та її життєвий стан. Вивчено вплив техногенного забруднення атмосферного повітря на стан епіфітної лишайникової рослинності дендропарку. Досліджено раритетну фракцію деревних рослин дендропарку «Олександрія» – 105 видів.

У 2004 – 2012 рр. під керівництвом директора С.І. Галкіна відреставровано «Турецький будиночок», відновлено плодовий «Сад Мур», Колону «Пелікан», «Острів Марії», «Острів Троянд», створено «Кінську могилу», відновлено «Танцювальний павільйон» (2007-2019 рр.), а також поповнено фонд музею новими архівними відомостями про родину Браницьких. За це час було встановлено нові скульптури в історичній частині

парку – скульптуру графині Браницької на повний зріст та погруддя князю Григорію Потьомкіну в «Павільйоні Ротонда».

Результатом багаторічних досліджень з інтродукції та акліматизації рослин є колекційний фонд рослин (понад 4,5 тис. таксонів), адаптованих до умов Правобережного Лісостепу України. Поповнено фонд музею новими архівними відомостями про родину Браницьких тощо.

Тривалий час площа «Олександрії» становила 201,5 га, але в 1998 р. Указом Президента України Л.Д. Кучми «Про території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення» (№ 1341/98 від 9 грудня 1998 р.) її було збільшено до 297 га за рахунок приєднання до західної межі частини урочища «Гайок» площею 95,5 га. А з 2008 р., за Указом Президента України В.А. Ющенка від 11.06.2008 р. № 538 «Про розширення території дендрологічного парку загальнодержавного значення «Олександрія» його площу було збільшено на 103,7 га за рахунок приєднання до парку території на правому березі р. Росі (урочище «Голендерня»).

Новий період інтродукції деревних рослин у парку розпочався після 2000 р. і сучасний колекційний фонд рослин дендропарку «Олександрія» нараховує 4545 видів, форм та культиварів: 3000 таксонів деревних і 1545 таксонів трав'янистих рослин.

На сьогодні Державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України є найбільшим за площею в Україні (400,67 га).

Серед старовинних парків, колишніх панських маєтків, більшу площу мають тільки Качанівський історико-культурний заповідник (560 га) та Тальнівський парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва (460 га). Проте, лише «Олександрія» є одним з небагатьох пейзажних парків України, де так чітко відображені різнопланові романтичні мотиви. Окрім того, надзвичайно важливим є той факт, що більшість історичних паркових композицій тут добре збереглися до нашого часу.

11. Відомості про сучасний стан об’єкта:

Розташування об'єкта і його роль у навколишньому середовищі	Дендропарк «Олександрія» розміщується на північному заході м. Біла Церква, на обох берегах р. Рось, північною своєю стороною примикає до Сквирського шосе. З півночі та південного сходу до Олександрії прилягають житлові квартали Білої Церкви. З заходу «Олександрія» межує із продовженням лісового масиву урочища «Гайок» та городами, з південного сходу – з охоронною зоною р. Рось, на якій розташовано санаторій; з ПП «Октан» та житловими кварталами м. Біла Церква. З півдня – до меж «Олександрії» на правому березі р. Рось примикає лісопаркова територія (землі загального користування). Дендропарк «Олександрія» – найбільший з паркових масивів, розташованих в заплаві р. Рось, у межах міста. За своєю дендрологічною, історичною та садово-парковою цінністю він немає аналогів не тільки на теренах Білої Церкви та Київської області, а й всієї України.
Ландшафт	Основна історична частина дендропарку «Олександрії» (стара територія), що була парковою територією при заміській резиденції графів Браницьких, є частиною заплавної території р. Рось на її лівому березі. Основна територія дендропарку, що розміщена на лівому березі, має плавний нахил до р. Рось і характеризується перепадом висот, який складає 27 м (від 79 до 106 м в горизонталях). Долина річки прорізує товщу опадових відкладень. Древні кристалічні породи представлені цінними гранітами, що виходять на денну поверхню в південно-західній частині парку. Глибина річки різна: на перекатах від 0,1 до 1,5 м, а на плесах – 2–5 м. Швидкість течії на плесах незначна, на перекатах – 0,5–0,7 м/сек.; на порожистих ділянка зростає до 2,5–3,0 м/сек. Русло ріки має ширину 20–50 м. Режим р. Рось характеризується високими рівнями у весняні повені і низькими рівнями – взимку. Висота найвищого підйому рівня при звичайній повені 2,5 – 4,0 м, при високому – 5 м. Нову територію (з західної сторони дендропарку – урочище *Гайок*), яку приєднано до «Олександрії» 1998 р., перетинають чотири невеликі балки. Перепад висот становить – 26 м (від 145 до 171 м в горизонталях). На цій території розміщено дві водойми та колишній кар’єр. Територію старої (або головної) паркової ділянки з півночі на південь, в напряму до р. Рось, перетинають три балки: *Східна, Центральна* і *Західна*. Всі вони мають виходи на поверхню джерельних вод. Правий, пологий берег р. Рось (колишня *Голендерня*), який включено до сучасних меж «Олександрії», має рівнинний характер. Він,

	від початку парку на сході і напроти зони Великої галявини, – пологий і безпосередньо зливається з заплавною терасою р. Рось. Лівий берег, від Центральної балки і закінчуючи *Палієвою* горою, підіймається і перетворюється в круті схили р. Рось і *Росевої* долини. Ґрунтовий покрив у дендропарку представлений такими видами ґрунтів і ґрунтових утворень: світло-сірі лісові ґрунти, опідзолені чорноземи і малопотужні мало гумусні чорноземи. Світло-сірі лісові ґрунти мають переважаюче значення, розповсюджуючись по всій території парку. Характерною ознакою цих ґрунтів є невелика потужність гумусного горизонту – 20-25 см, відсутність суцільного ілювіального шару. Характерними для них є також невисока кислотність, представлена лише гідролітичною формою. Ґрунти бідні на всі компоненти поживних речовин: азот, фосфор, калій, мають незначну потужність, а також схильні до запливання, що трохи погіршує їх водно-повітряні властивості. Опідзолені чорноземи і малопотужні чорноземи мають підлегле значення, розташовуючись у межах II під заплавної тераси в південно-західній частині парку. В загальному геологічному відношенні стара та західна частини дендропарку розташовані в межах східної частини Правобережного узвишшя. В геологічній будові цієї території беруть участь піски алювіальні різнозернисті, а також лесовидні суглинки, рідше – граніт. При розбудові парку і створенні водних улаштувань джерельні води було використано для створення каскадів ставків. Так виникли три каскади ставків у всіх трьох балках. У Східній балці – *Холодний, Дзеркальний* та *Лазневий* стави (з *Руїнним водоспадом* та *Тихою* затокою біля *о. Марії*. У Центральній балці створено стави: *Акваріум Золотої рибки, Лебединий, Поповича* та *Срібний Серпанок* (єдиний став, який орієнтовано в напрямку схід – захід). До ставів Західної балки належать стави: *Потерчата, Русалка, Водяник, Скельний.* Стави живляться за рахунок підземних джерельних вод. На території «Олександрії» є понад 50 місць, де на поверхню виходять джерела з водою, серед них – 5 облаштованих джерел. Один з виходів джерельної води на поверхню у Холодному урочищі оформлено у вигляді паркового водного улаштування Джерело «Лев». Вода в ньому насичена радоном і має постійну температуру +9 °С. Джерело «Лев» названо на честь двох бронзових фігур левів (Великий лев сидячий і Малий лев, що готується до стрибка). Автентичну статую Малого лева було віднайдено

	на території під час розкопок. За проектом Д. М. Криворучка джерело було оформлено в якості паркового об'єкта з двома виходами джерельної води (Великий Лев і Малий Лев), вдало доповнюючи тематику та філософський підтекст паркових композицій часів Браницьких. Семантично Джерело «Лев» вписується в концепцію Дантової «Божественної комедії», яка, на думку деяких дослідників, стала основою для романтичного парку XVIII – І пол. XIX ст. За часів Браницьких західна частина парку (третина всієї території), що відмежована дорогою від економічного двору до Сквирського шосе, була відведена під мисливські угіддя – звіринець і використовувалася як лісопарк. Решта території була призначена під художню частину паркових улаштувань. Частина території, яка увійшла до меж «Олександрії», була вкрита молодою дібровою, про що у наш час свідчать суцільні ділянки дубів віком 200–300 років в урочищі *Діброва*. Назва території *Гайок* є підтвердженням цього. Природні умови лісових краєвидів сприяли утворенню паркових композицій: сонячні галявини і водні плеса, закриті перспективи у долину зі схилом і темні гаї тощо. На підвищені, приблизно на поперечній вісі території парку, між Східною і Центральною балками, розташовувалося його головне композиційне ядро – *Дідинець* – комплекс споруд палацової групи, який складався з кількох житлових павільйонів (автентичні споруди до нашого часу не збереглися). Цьому комплексу була підпорядкована вся дорожньо-стежкова мережа «Олександрії», а також усі паркові ландшафтні улаштування. На Дідинці сходилися дев'ять алей, які з'єднували усі периферійні ландшафтні сектори: *Головний в'їзд*, сектор *Клини, Велику* і *Малу галявини, Економічний двір* або *Господарчий сектор* (сучасна Адміністрація), *«Сад Мур», Діброву*. Основа розпланувальної композиції парку зумовлена передусім його топографічною ситуацією. Від палацової групи у бік р. Рось передбачалася ландшафтна перспектива. Садівники парку створили просіку в молодій діброві і сформували простору галявину від Дідинця до річки. Таким чином, східну межу партерної смуги парку формує Східна балка з дубняком на пагорбі; західну – діброва, з чітко й прямолінійно накресленою по її межі дорогою (тепер – *Липова алея*). Для сприйняття палацу на партерній смузі використано систему відкритих галявин – *Велику* і *Малу*

	галявини. Якщо парк можна розглядати як сукупність ландшафтних зон, то Велика і Мала галявини є головними центрами паркових композицій – його ландшафтним ядром. При цьому всі його розпланувальні елементи вирішувалися в іррегулярному (пейзажному) стилі, надаючи парковим вістам природного вигляду. Широка *Головна алея* сполучає Дідинець з *Головним в'їздом* до парку *(Головною брамою).* До Головної алеї з південного боку прилягав *Сад Юпітера* або *Клини*. Клини були розпланованні як камерні паркові влаштування: окремі ландшафтні композиції, сади, квітники, розсадники і ліски, розміщені на рівнинних площах, різні за розмірами і конфігурацією. Вони за часів Браницьких були об'єднані в єдиний масив у вигляді мозаїки, без головних і другорядних доріг та поєднані між собою межовими доріжками. Клини сполучалися з Дідинцем за допомогою прямих алей – *Соснової алеї* і *Березової алеї (*або *Алеї Суму),* замкненої на *Колоні «Пелікан» («Колоні Суму»)*. Криві доріжки з'єднують Клини з Великою і Малою галявинами; сполучення яких з Головною алеєю не передбачено. Між палацом *(«Аустерією»)* і гостинними флігелями проходила *Грабова алея*. З заходу вона з'єднувалася з Садовою алеєю, що прямувала до «Саду Мур», зі сходу – вливаючись у *Варненську алею*, яка, в свою чергу, мала зв'язок з *Березовою, Сосновою* та *Головною алеями*. Ділова прямолінійна дорога з'єднувала Дідинець з Великою галявиною. Дорога йде попід Дібровою і водночас є межею Малої галявини. Композиційним центром Дідинця був палац та паркова композиція *«Сад Варна»*. Для цієї зони характерні малі пейзажі (вісти); ландшафтні картини алей: *Головної, Ясеневої, Соснової, Березової* та *Алеї Кохання.* <u>Ділянка *Новопарк*</u> розташована у східній частині Клинів. Для масиву старих Клинів характерні привабливі композиції деревних груп і гаїв з камерними алеями та доріжками. Тут домінують картини закритих перспектив, утворених за допомогою композицій з могутніх старих дерев і куртин з гніздових груп дерев молодшого віку. *Діброва* – суцільний масив з дуба, органічно закомпонований у пейзажі парку. Рівнинний рельєф місцевості перетинається по західному краю Середньою балкою, багатою на озера. Західна частина парку, що прилягає до Діброви, за ландшафтом не схожа на всі попередні. З півночі на південь тягнеться низка новостворених галявин, художньо організованими за допомогою однорідних дерев (різновиди берези, горіха, дуба), а також різнопорідними деревами. Ця смуга галявин

	у південному кінці замикається *Палієвою горою*, яка домінує над усією місцевістю, з якої відкриваються широкі панорами на плесо р. Рось. Деякі з районів парку складаються з новостворених або відтворених ландшафтних вузлів. До них належать: *Східна галявина*, *Сонячна галявина, Березова галявина, Горіхова галявина* (з альтанкою), *Поляна екзотів, Нагірна поляна, Дібровка, «Острів Марії».* Під час реконструкції парку (1970-і рр.) стару (основну) територію дендропарку умовно було розділено на 32 квартали. Такий поділ зберігся і досі. Ландшафтний район І – *Новостворені ландшафти* (квартали 11, 24) – розташований у західній частині парку в основному на рівнинній території (сюди вклинюється вибалок Західної балки та вибалок при лівому березі р. Росі). Територія першого району охоплює чотири запроектовані галявини: Березову, Екзотів, Горіхову і Нагірну. Всі галявини запроектовані на базі існуючих дендрофакторів. *Березова галявина* – невеликі групи та поодинокі екземпляри різних видів берез. З півночі лишився частково березовий гай (вік дерев до 75 років). З західного боку Березової галявини знаходилися ділянки, що засаджені хвойними рослинами. З півдня до галявини прилягає густий масив паркових деревних насаджень з дубу, сосни, ялини, клена, зрідка – березини, частково первісного походження. *Поляна екзотів* була створена на клину орної землі. Оточена поляна з заходу лісовим масивом молодої діброви та житловим масивом Гайок; з півночі та сходу – насадженнями первинної паркової діброви 150 – 300 років (перший ярус) і густою сіткою підліску (крушина, черемха, дика груша, бузина та ін.) – другий ярус. На вільній ділянці за проектом було передбачено створення ландшафтних композицій за участі хвойних і листяних екзотів. *Горіхова галявина* (площа біля 4 га) – композиційний центр західної частини парку. З північно-західної і, частково північно-східної частин, галявина оточена півколом переважно горіхових насаджень. Це залишки дослідних культур різних видів горіхів (чорного, сірого, маньчжурського та ін.). Зі сходу галявину замикає ялинова куртина, з півночі – півколо каштанів. *Нагірна галявина* є південним продовженням території Горіхової галявини. Їх розмежовує посадка горіха чорного (85 років). Лежить галявина на схилах Росевої левади, де розміщені рибні ставки Експериментальної бази Інституту гідробіології НАН України. Круті схили, що на

	південному боці галявини, вкриті густим різновидом: тополя сірувата, тополя біла, клен гостролистий, клен польовий, береза бородавчаста, липа, ясен. Від південно-західної частини Горіхової галявини відходить алея Доброї Надії, на початку якої зведено круглу 16-колонну муровану альтанку, виконану за класичними канонами. А алея Доброї Надії підходить до наступного району парку. *Палієва гора* (з її околицями) входить до II ландшафтного району парку (квартал 31). Верхня частина Палієвої гори є найвищою точкою в парку і має різницю в абсолютних відмітках у 24 м. Вершина пласка, оточена валами і ровами, які в західному напряму круто спадають у яр, у південному – до скелястих берегів р. Рось. Палієва гора є одним з найцікавіших оглядових майданчиків у парку «Олександрія», який забезпечує широкопанорамний огляд живописних перспектив різної віддаленості. Її історія сягає епохи Київської Русі, коли вона була одним із стратегічних пунктів у системі захисних укріплень на річці Рось, створених для захисту від степових кочівників. Також це місце тісно пов'язане з ім'ям славетного Білоцерківського і Фастівського козацького полковника Семена Пилиповича Гурко (Палія). Саме тут розташовувався табір одного з його загонів, який у листопаді 1702 р. розгромив польський гарнізон у Білій Церкві. На згадку про ці події у 1980 р. було встановлено пам'ятний знак у вигляді кріпосної башти з гранітним барельєфом, поряд поставлено чавунну гармату з ядрами (автори монументу скульптор В.П. Луцак та архітектор В.С. Богдановський). Свідком тих давніх подій стала сучасна ботанічна пам'ятка природи місцевого значення – «Дуб Семена Палія» (вік майже 350 років), яка має охоронний статус. У доруський період це підвищення було зайняте поселенням пенківської культури (V – VII ст. н.е.). Крім того, Палієва гора є унікальною геологічною та ботанічною пам'яткою природи Білоцерківщини. У межах парку «Олександрія» зафіксовано два Білоцерківських відслонення кристалічних порід Українського кристалічного масиву. Найбільше з них – у підніжжя Палієвої гори. Тут спостерігаються інтенсивні магматизовані товщі архейських вулканітів з їх останцями, брили уманських гранітів, численні різноорієнтовані жили пегматоїдних гранітів, пегматитів і кварцитів. Під Палієвою горою є породи, не зафіксовані більше ніде на Білоцерківських відслоненнях, – унікальні виходи зелено-темно-сірих вивітрених вулканічних порід, досить «молодих», які мають вік 500 млн. років (вік Українського

кристалічного масиву майже 4 млрд. років).

Палієва гора розташована в південно-західній частині парку на лівому березі р. Рось і є часткою залишків лучних степів, які на сьогодні на Київському плато (північно-східна частина Правобережного Лісостепу) займають менше 1% території. Це невеликі ділянки на схилах балок, ярів, пагорбів, на лісових галявинах, які становлять велику наукову цінність. Ділянка лучного степу площею 0,77 га на Палієвій горі займає південний крутосхил гори з ухилом до 45°, в нижній частині якого є виходи граніту. Сучасний видовий склад цієї ділянки представлений 157 видами трав'янистих рослин, що відносяться до 36 родин, 3 відділів. На ділянці ростуть 5 видів, занесених до Червоної книги України і 4 регіонально рідкісних види. До Палієвої гори примикають північна та східна діброви, віком до 100 років.

Район III – *Малі пейзажі* (квартали 1, 2, 7) – розташований у районі Сквирського шосе, біля «Саду Мур», на рівнинній місцевості. Ця ландшафтна ділянка представлена змішаними насадженнями. Навколо стіни «Саду Мур» та на Дібровній алеї ростуть вікові дуби та сосни віком біля 150 – 200 років. По межі, вздовж Сквирського шосе, розкидані групами та поодиноко ростуть деревні види: ялина, сосна, клен широколистий, ясен та кущі: барбарис, калина, свидина, глід, шипшина, лох та ін. Ландшафтна система насаджень характерна наявністю малих галявин з короткими закритими перспективами у «замурній» частині при шляху; смуга між «Садом Мур» і Дідинцем – суцільна затінена посадка, де дерева первинного парку густо оточені самосієм клену 70 – 90 річного віку. Самосій частково розріджений, але крони його щільно зімкнуті, стовбури високі, позбавлені гілля.

Район IV – *Заповідна діброва* (або *Діброва*) (квартали 6, 12, 13, 14) – вікова діброва загальною площею майже 48 га, де збереглося понад 2000 екземплярів дубів віком 220 – 250 років, а деякі навіть мають вік 400 – 600 років. Унікальність діброви парку полягає не лише у тому, що це одне з небагатьох природних дубових насаджень в Україні, яке зберіглося до нашого часу, а й завдяки її розмаїття ландшафтної, фітоценотичної, просторово-композиційної структур, де 6,9 га її території займають штучно створені дубові насадження, так званої, «паркової» структури. Останні представлені лише дубом і трав’янистим покривом, які мають виключну декоративність, привабливість, художню цінність.

Унікальність вікової діброви підкреслює її трав’янистий покрив, багатий і різноманітний, який

	нараховує понад 70 видів (ефемероїди, злаки і різнотрав'я). По діброві проходить кілька алей; найхарактерніша з них – *Дібровна алея* – широка, проїжджа, прямолінійна, оформлена деревонасадженнями паркового типу. Район V – *Район лісових озер* (квартали 19, 25) розташований у Західній балці та по її схилах. Рослинність – фактично продовження діброви. У балці влаштовано каскад з чотирьох ставів, розмежованих греблями. Окрім дубів на схилах, біля води ростуть верба, вільха, зрідка – осина. Район VI – *Господарчий та науково-дослідний* (квартал М) – розміщений на території «Сад Мур». На цій території розташовано формовий сад та виноградник, зведено дегустаційний будинок. «Сад Мур» створено на початку XIX ст. під керівництвом садівника Августа Єнса, із застосуванням старовинної західноєвропейської технології по створенню садів на замкненій високою огорожею території. Площа саду – 3,5 га. Муровані з цегли та потиньковані стіни мають висоту 3 м та ширину 70 см. Кожна зі сторін відповідає сторонам світу. Стіни цієї споруди мають вік 195 років, знаходяться у задовільному стані. В «Саду Мур» з самого початку його існування вирощувалися фруктові дерева. Після 1917 р. плодові дерева поступово видалялися і на звільненій площі багато десятиліть вирощувалися сільськогосподарські культури. Програма з відновлення плодового саду, яка була розпочата у 2008 році, зводилася до кількох напрямів, головним з яких було створення колекції старовинних сортів плодових культур селекції XVII – XIX ст. До програми також включено створення ділянки формового саду та широкої колекції популярних плодових і ягідних культур селекції XX – XXI ст. Колекція старовинних сортів нараховує 200 дерев більш як 100 сортів. Почесне місце в колекції займають історичні сорти яблуні з колекції Л.П. Симиренка та Л.М.Толстого. Район VII – *Дідинець* (квартали 3, 4) – розташований у північній частині парку, біля Сквирського шосе, охоплює палацову територію та насадження навколо неї. Територія заросла самосівом. Найбільш поширений вид – клен гостролистий; у меншій кількості – граб, різновиди тополі. Вік самосіву 80 – 120 років. Збереглася незаростою лише територія композиції «Сад Варна», яка знаходилася на схід від господарської споруди. За період німецької окупації (1941 – 1943 рр.) на цій території було прорізано транспортну алею, яка проходила безпосередньо через «Сад Варна» і цим було порушена цілісність цього

	архітектурного комплексу. Дана алея збереглася і зараз є складовою частиною сучасної алейно-дорожньої мережі дендропарку. На ділянці переважає самосійний ясен звичайний, а також клени гостролистий і польовий. Група вікових дерев представлена 8 екземплярами 6 видів: ясен звичайний, гіркокаштан звичайний, модрина європейська, бук лісовий, сосна звичайна і сосна чорна. Район VIII – *Ландшафти садово-паркового мистецтва* (квартали 8, 27, 28, 29) – обіймає дві основні галявини дендропарку – *Велику галявину* і *Малу галявину*. Обидві галявини розташовані у центральній частині старої території парку. Однією з найбільш мальовничих територій парку, яка заслуговує на особливу увагу, є Велика галявина (понад 9 га). Спочатку, за планом 1858 р., вона була частиною передпартерної палацової території. Тоді були організовані підходи до Великій галявині таким чином, що всі інші прилеглі ділянки, при їх достатній змістовності і привабливості сприймалися як другорядні. До наших днів зберіглися невеликі групи ялини звичайної, сосни звичайної та берези повислої. А також солітерні посадки вікових дерев: модрин сибірської і європейської, сосни Веймутової та чорної, група «Сплячі каштани», тюльпанове дерево, гледичія та інші. Територія, яку займає Велика галявина, має невеликий нахил з півночі на південь. У нижній частині Великої галявини багато підземних джерел, які наближаються до поверхні. Тому водний режим верхньої і нижньої частин галявини сильно відрізняється. Це відображається і на видовому складі трав'яного покриву. У верхній частині галявини переважають злакові трави, у нижній – вологолюбні види. Сучасний флористичний склад трав'яного покриву Великої галявини нараховує 149 видів. Ще біля р. Рось, до району Великої галявини прилягають два острови: *«Острів Руж»* та *«Острів Марії»*. Рослинність на першому острові переважно самосійна, без будь-якої ландшафтної композиції. Групами й поодинці ростуть на ньому тополі сірі і білі, клени; над рікою – верба біла. На сьогодні на *«Острові Руж»* висаджено куртинами різної форми та розмірами 3 види та 7 культиварів троянд по 10 – 15 кущів. Особливу увагу приділено асортименту троянд, який існував у романтичних парках XVIII – XIX ст. На «Острові Марії» рослинність складається із кількох дерев: ялини, туї західної (біля скульптури Діви Марії), а також верби плакучої. З архітектурних споруд на Великій галявині розміщена *Колонада «Луна»* в оточенні дубів (250 – 300

	років), кленів (100 – 150 років) та декоративних кущів. У районі Центральної балки, між ставами *Лебединий* і *Поповича*, на греблі розміщено *Китайський місток*. *Мала галявина* є природним продовженням галявини Великої. Західним краєм вона прилягає до густої стіни діброви. На східній і південній межі – рослинність густа, мішана з перевагою дубини, при наявності каштанів, липи та кленів. Уся рослинність первинного походження, 200 – 250 років. Північна сторона Малої галявини заросла самосієм тополі білої, кленом гостролистим, з вкрапленням берези та ялини (вік ялин до 100 років). Контур самосію підбитий кущами з бузку, глоду, скумпії, жасмину та ін. Обмежовує Малу галявину Грабова алея, яка прилягає до Дідинця. На самій Малій галявині розташовані куртини з дубів («Танцюючі дуби») віком 200 – 300 років, які тягнуться від західної межі до східної. На галявині ще ростуть липи, групи ялин, поодинокі каштани. Декілька років тому на галявині було відновлено «Танцювальний павільйон» та встановлено з паркового фасаду статуї Аполлону і Діани з ланню. Трохи далі, ближче до балки, встановлено фігуру на повний зріст графині О.В. Браницької, яка білою, контрастною фігурою, виділяється на фоні навколишньої зеленої рослинності. Незважаючи на те, що за площею Мала галявина (3,7 га) майже вдвічі менша за Велику, на ній ростуть 62 види трав'янистих рослин. Район IX – *Район озер і прибережних ландшафтів* (квартали 15, 16, 22, 23, 29) – безпосередньо прилягає до Великої і Малої галявин, частково займає історичний сектор *Клини*. Тут, у глибокій Східній балці, знаходяться два стави: Дзеркальний і Холодний, які впадають (через Великий і Малий водоспади) до Лазневого ставу, який знаходиться на рівнині. Лазневий став дає початок архітектурній парковій споруді «Руїни» з водоспадом. Уся територія IX району густо вкрита масивною великокронною зеленню, де переважають дуб черешчатий і клен гостролистий. Ростуть також групи гіркокаштану, сосни звичайної, ялини звичайної, грабу, ясена, тополі сіруватої. Береги ставів обсаджено різними деревними і трав'янистими видами. На території прокладено кілька алей. Алеї історичні, «читаються» по тих деревах, які збереглися від початку створення парку. Основні з них (назви сучасні, первинні назви невідомі): *Соснова*, *Березова*, *Алея кохання, Солов'їна*. При алеях влаштовано сонячні галявини; рослинність тут різного віку. Збереглися дуби і масиви, окремі групи та куртини, поодинокі дерева

	первинного походження (200–250 років) і самосій 70–100 років. *Соснова алея* на 80 % віджила і втратила своє естетичне призначення. *Березова алея* – берези загинули, висаджено молоді посадки катальпи бігнонієвидної. *Алея Кохання* проходить по масиву дозрілої дубини. *Алея Солов'їна* вільно проходить між галявинами та по гущавині самосійних кленів, грабів, лип тощо. Район X – *Район новостворених садово-паркових ландшафтів* (квартал 18) має переважно рівнинний характер, з пониженням до р. Рось; територіально межує з районом IX і є його природним продовженням. Розмежовані два райони з південного боку – кленами різних видів: гостролистий, польовий, з домішками акації жовтої, черемхи, сосни звичайної. На півдні, поблизу ріки, зустрічаються поодинокі дуби віком від 250 до 350 років. У цьому ж районі росте дуб черешчатий, який має найбільший діаметр стовбура у парку. Східна частина району межує з містом. Район складається з трьох частин: *Новопарк* займає відносно молода 70-річна посадка; *Кленову галявину* створює повнолітня кленова рослинність по периметру галявини; *Східну галявину* – відкритий простір при східній меж, що є продовженням ділянки Новопарк. Загалом земельна ділянка має вигляд видовженої площини і південним краєм прилягає до р. Рось. Довжина земельного клину біля 560 м, ширина – 200 м (площа – біля 11 га). *Тополина галявина* є продовженням Тарасової ділянки, відмежовується від неї густою смугою тополиного гаю і лежить у долині ріки. Район XI – *Ландшафти Головної алеї* (квартали 5, 9, 10, 15, 17) – історична частина парку, що тягнеться вузькою смугою від брами Головного входу до території Дідинця. Рельєф рівнинний; біля Дідинця в алею вклинюється відрізок балки, яка заходить з території міста і переходить у, так звану, Холодну долину (Холодне урочище) на території парку. На початку Головної алеї, коло вхідної брами, влаштовано рекреаційний майданчик для відвідувачів. З нього відкриваються перспективи Новопарку і основна перспектива Головної алеї. Майданчик оточено повоєнною рослинністю, оскільки під час окупації рослинність цієї території була знищена. Відрізок нової посадки вздовж алеї представлений липами; за ним – посадки берези повислої (70 років), клену, ялини, ясену. Бордюром алеї служать стрижені декоративні кущі. В старій частині Головної алеї ростуть дерева первинного походження (основні – віком

	200 років). Це тополя сірувата, липа широколиста, ясен, сосна звичайна, ялина звичайна. Окремі одиниці вже віджили свій вік і на їх місці проведено посадку аналогічних порід. У тилу з обох боків деревних представників від XIX ст. значно зменшилось. На їх місце піднявся густий самосій різного виду кленів, ясенів, грабів. Проведено санітарну прочистку території, проте на деяких ділянках густота і запущеність рослинності призвела до утворення тонких стовбурів і рідкуватих крон. Від Головної алеї простежується *Колона «Пелікан»*, від якої розпочинається *Алея кохання*, а також *Галявина Північної алеї*. Замикається Головна алея в зоні Дідинця композицією «Сад Варна», простір якої оточений деревонасадженнями як первинного походження, так і самосієм 120-річного віку. Район XII – *Ландшафти р. Рось* (квартали 24, 26, 30) – простягаються на відстань понад 1,5 км. Значна частина цієї території фактично була з 1930-х років вилученою з парку. Зараз її займають територія водогінних споруд при колишній насосній станції (станція недіюча) та рибні стави Експериментальної бази Інституту гідробіології НАНУ. Майже весь парковий лівий берег ріки Рось оформлений вербою білою з домішкою верби плакучої та іноді вільхи і явору – вся ця куліса розташована найнижчими відмітками, другим планом при воді. Вищий ярус насаджень – паркова тополя біла, ясен, які видно зі схилів прирічкових левад і служать фоном для першого ярусу. В зоні Палієвої гори добре читаються прибережні скелі, оголені від рослинності. Район XIII – *Експериментально-господарчий* (квартали Р, С, К, 20, 21, 26, 32) – розташований у західній частині, біля колишнього Будинку садівника (Адміністративний корпус, де зараз розміщується дирекція дендропарку та музей). До району входять оранжерейно-тепличний комплекс з колекційними ділянками Розарій, Коніферетум та Сірінгарій, а також Південний сад за Аркадною стіною тощо. Територія колишнього Південного саду зараз використовується як промисловий розсадник. По південному і західному краю Південного саду розташовані групи та поодинокі дерева ялини звичайної, дубів, кленів. Вони проглядаються з території подвір'я Адміністрації та з деяких інших паркових точок. Майже весь протилежний правий берег ріки р .Рось – урочище «Голендерня» вкритий лісопарковою рослинністю; частково при воді – верби. Урочище «Голендерня» у радянський та пострадянський періоди багаторазово

	змінювало власника, а насправді було без потрібного догляду і весь цей час потерпало від жорстокого антропогенного тиску. І лише у 2008 р. Указом Президента України В.А. Ющенка, з метою збереження унікальних ландшафтів, рідкісних і цінних видів деревних та трав'янистих рослин у відповідних для них природних умовах існування, а головне захисту цієї території, урочище «Голендерня» (площа 103 га) було повернуте до складу державного дендрологічного парку «Олександрія» НАН України, з яким історично складало єдиний цілісний ансамбль. Насадження на правому березі р. Рось досить молоді у порівнянні з основною територією «Олександрії» (вік дерев 70 – 90 років). Тут ростуть ясен, зустрічаються масиви тополі, вільхи, осини; частково – дубина. Проте, на цій території дивом збереглася особливо цінна старовікова діброва (площа 35 га). Збереження, як самого урочища «Голендерня», так і вікової діброви у його складі, потребує подальшого захисного режиму, з мінімізацією і контролем проведення масових заходів на його території, а якщо і проведення, то лише на спеціально виділених, «не дібровних ділянках». Ландшафти р. Рось надзвичайно мальовничі, а перспективи – багатопланові, типові для прирічкових ландшафтів.
Опис об'єкта	Державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України – державна бюджетна науковою установа, що заснована на державній власності і перебуває у віданні Національної академії наук України. Дендропарк «Олександрія» НАН України входить до складу об'єктів природно-заповідного фонду України і охороняється, як Національне надбання, щодо якого встановлено особливий режим охорони, відтворення і використання. Дендропарк «Олександрія» НАН України діє відповідно до Конституції України, законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України» та інших актів законодавства, а також: Статуту Національної академії наук України, Основних принципів організації та діяльності наукової установи Національної академії наук України та Положення про дендропарк «Олександрія» НАН України. Дендропарк «Олександрія» НАН України створений за Розпорядженням Ради Міністрів СРСР від 10.04.1946 року № 4786-Р. Він є дендрологічним парком загальнодержавного значення. Для дендропарку «Олександрія» НАН України наукова та науково-технічна

	діяльність є основною. З іншого боку, Дендропарк «Олександрія» – пам'ятка культурної спадщини національного значення. Сучасний видовий склад природної деревної рослинності парку «Олександрія» (Правобережний Лісостеп України) представлений 52 видами дерев та кущів. У відсотковому співвідношенні серед дерев переважають екземпляри клен гостролистий (28 %), ясен звичайний (22 %) та дуб звичайний (13 %). На сьогодні у дендропарку «Олександрія» культивуються понад 4545 таксонів рослин, серед яких 3000 – деревні рослини, 1545 – трав'янисті рослини. Флора дендропарку «Олександрія» НАН України унікальна, її колекційний фонд внесений до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять Національне надбання України. Дендропарк у 1992 р. увійшов до природно-заповідного фонду України з особливим режимом охорони та використанням рослинних ресурсів і розпочався новий етап з добору, збереженню та введенню до екосистем дендропарку рідкісних видів рослин. Колекція трав'янистих рослин дендропарку «Олександрія» НАН України, залучених до Червоних списків різних рангів, нараховує 340 видів. Серед них 31 вид – природні для екосистем дендропарку рослини, решта – культивовані. Особливе місце серед трав'янистих рослин займають водні та прибережно-водні, тому, що загальна площа штучних водойм на території дендропарку становить 10,5 га і майже 15 га – плесо р. Рось. У воді та на перезволожених ділянках парку росте 118 видів рослин. У 2015 р. створено Кадастр вікових видатних дерев «Олександрії» та екологічний паспорт на 33 дерева, де зазначено вид дерева, ботанічна та народна назви, місцезростання дерева у парку, життєвий стан і видимі пошкодження, вік, таксаційні показники (висота, діаметр і окружність стовбура, параметри крони), історія дерева та проведені охоронні заходи. Серед них два дерева – дуб звичайний – «Дуб Семена Палія» та дуб звичайний – «Государ Великої галявини» – ботанічні пам'ятки природи місцевого значення (Рішення Київської обласної ради від 22.06.2017 № 345-15-VII «Про оголошення нововиявлених територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення на території Київської області». Фауна наземних хребетних тварин парку представлена 4 класами: Амфібії, Рептилії, Птахи та Ссавці. В парку відмічено 62 види птахів, що становлять 15 %

	від відомих для орнітофауни України видів птахів. Зважаючи на той факт, що у парку переважають лісові біотопи, то найпоширенішими є птахи ряду горобцеподібні (40 видів). Основою створення романтичного парку у пейзажно-регулярному стилі, а «Олександрія» від початку свого була задумана саме такою, було взято природний ландшафт з вже існуючою рослинністю, глибоким ярами та віковою дібровою. Парк «Олександрія» створювався упродовж століть і тому його композиційно-філософська основа у різні часи трактувалася по-різному. Кожного разу, за будь-яких змін, у паркобудівництво вкладався певний підтекст, який відтворювався у семантиці парку. Оскільки дендропарк «Олександрія» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва національного значення, вона зберегла своє значення як парк при заміській резиденції графів Браницьких і є шедевром паркового будівництва кінця XVIII – XIX століть. У ландшафтній структурі «Олександрії» частково збереглися паркові композиції та споруди. Деякі у повоєнні часи було реставровано, а деякі – відновлено за тими іконографічними матеріалами, які збереглися з часів Браницьких. Окрім того, у парку, що створювався впродовж століття, у різні часи по-різному прочитувалася його композиційно-філософська основа. Кожного разу, при будь-яких змінах, у паркобудівництво вкладався певний підтекст, який відтворювався у семантиці парку. У парку надзвичайно важливим є і інший, утаємничений підтекст, який ще й зараз прослідковується у символіці парку. Маються на увазі меморіальні символічні композиції, деякі з них дійшли до нашого часу. До цих тем належить ушанування князя Г.О. Потьомкіна-Таврійського («Дружній сад», «Павільйон Ротонда»), Олександра I та всієї імператорської родини («Царський сад», «Царський павільйон» та назва парку), а також тема перемоги над турецькою фортецею Варна («Сад Варна», «Турецький будиночок», Гладіатор), присвячена головнокомандуючому російською армією графу Михайлу Семеновичу Воронцову. У романтичному парку кінця XVIII – початку XIX століть основною темою, на думку дослідників «Олександрії», була тема Дантового пекла, алегоричне втілення якої мало місце в ідейно-асоціативному вирішенні загальної паркової композиції. Цією поемою можна було користуватися як путівником, який проводить відвідувача парком періоду 1830 – 1840-х рр. – періоду його розквіту. В основу романтичного парку, а «Олександрія» від

	початку свого існування була задумана саме такою, було покладено пейзажно-регулярний стиль, що створився на основі аборигенної рослинності та завдяки існуючому ландшафту. Символічний сад відкривався Колоною «Пелікан» (або «Колоною Смутку»). За однією з версій Колона була присвячена Потьомкіну, який піклувався про своїх небог – Енгельгартів; а за іншою – Олександру І як магістру масонської ложі (пелікан, що годує пташенят, є символом однієї з масонських лож). Недалеко від Колони «Пелікан», на сусідньому виступі вершини Східної балки ще у 1997 р. можна було побачити кам'яні стовпи від колишньої лави. З цього місця відкривався рідкісний за символічним навантаженням краєвид. У своїй поемі Ян Бровінський, польський поет середини XIX ст., пише про дві великі гори, серед яких бере початок джерело, що тече через «Похмурий ліс», і яке живить Дзеркальний став. Можна припуститися версії, що з цього краєвиду розпочиналося розгортання сюжетів, запозичених з «Божественної комедії» Данте. Трохи осторонь «Похмурого лісу» розміщувався так званий «Дружній сад» – меморіальна закрита територія, присвячена особі князя Потьомкіна-Таврійського. Від колони «Пелікан» до Дзеркального ставу веде Алея кохання. Вона прямує неподалік Холодного урочища, яке охороняється левами (алегоричне трактування Джерела «Лев»). Потім маршрут веде до Лазневого ставу і далі – до водоспаду «Руїни». Водоспад «Руїни» є важливим символічним елементом, як і, розміщений нижче, «Острів Діви Марії». Ці паркові улаштування алегорично втілювали Друге коло Дантового пекла, на якому перебували коханці. А водоспад «Руїни» символізував те, що на руїнах прагнень зупиняється їх життя. У символічний підтекст парку включено також Колонаду «Луна» з скульптурою Меркурія, встановленого в партері, адже – Меркурій – провідник у царство мертвих. До символічних споруд, що продовжують тему Данте, також можна віднести Китайський місток, що розташований на греблі, між двома ставами Середньої балки. Можна припустити, що в образі китайця (автентичні статуї не збереглися – але відтворені) зображено китайського імператора Цянь-луня, який символізував Перше небо – Місяць у Дантовій алегорії побудови Всесвіту. Тому скульптура китайського мудреця логічно продовжує символічний підтекст.

	Завершальною темою блукання стежками пекла є ділянка з Колонадою «Луна», що з півночі замикає Велику галявину.
Перебудови, втрати й історичні нашарування	Сьогоднішня «Олександрія» багато в чому відрізняється від «Олександрії» часів Браницьких. Суттєво зменшено її територію, втрачено елементи більшості паркових частин та композицій, зникли садки («Російський сад», «Зимовий сад», «Старий сад», «Сад Потьомкіна», або «Дружній сад», «Царський сад»), спалено, а потім розібрано житлові павільйони і Палац. Втрачено численні оранжереї, в яких росли екзотичні рослини, та деякі декоративні паркові павільйони та улаштування – «Гетьманський павільйон»; «Єгипетський храм»; Місток над балкою, або «Чортів місток», джерело «Рай», меморіальний павільйон, присвячений імператору Олександру I). Від автентичної Колони «Шолом Багратіона» до нашого часу збереглася база з постаментом і фрагмент (нижня частина) самої колони. Під час реконструкції парку її було перетворено на Колону «Глобус». Фактично були знищені паркова композиція «Сад Варна» (останнім часом була спроба відновлення). Повністю зникли без слідів декоративний млин на правому березі р. Рось, альтанка з грабини – подарунок імператриці Марії Федорівни та мисливський будиночок. Було втрачено майже всю паркову скульптуру, зокрема: «Гладіатор», «Меркурій», «Аполлон», «Китаєць» та «Китаянка», погруддя Потьомкіна, «Гніздо Пелікана» на Колоні «Пелікан», «Діва Марія» на «Острові Марії», «Молочниця» у композиції «Сад Варна», а також «Венера Капітолійська» біля головного фасаду Танцювального павільйону. Під час реконструктивних робіт, які проводилися на території дендропарку, було відтворено частково ту паркову скульптуру, яку було зафіксовано іконографічними матеріалами. При відтворенні було дещо змінено загальний вигляд статуй та матеріал, з яких вони виготовлені. Це стосується статуй: «Гладіатор», «Меркурій», «Аполлон», «Китаєць» та «Китаянка», погруддя Потьомкіна, «Гніздо Пелікана» на Колоні «Пелікан», «Діва Марія» на «Острові Марії», а також «Молочниця» у композиції «Сад Варна». За планом реконструкції парку, розробленого Д. М. Криворучком, зведено ряд нових споруд, які частково відтворюють первинну паркову забудову. До них належить: брама Дідинецького входу, Танцювальний павільйон, Турецький будиночок та місток у композиції «Сад Варна». До нових паркових малих форм (які не підтверджено

	іконографічними матеріалами), зведених під час реконструкції, можна віднести такі споруди: Альтанка на Горіховій галявині, Мала альтанка у східній частині парку, металева альтанка, Північний вхід та Господарський в'їзд, а також паркова композиція Джерело «Лев» у Холодній балці. До нових скульптур можна також віднести: фігуру на повний зріст О.Браницької, пам'ятний знак з янголом на честь 200-річчя заснування «Олександрії», барельєф коня на кургані «Кінська могила», «Лаву декабристів» та погруддя Т.Г.Шевченка і О.С. Пушкіна на пілонах Головного входу. Також до нових творів мистецтва належить меморіальний знак, присвячений Семену Палію – козацькому полковнику, який стояв табором на найвищій точці даної території у 1702 р. Від цієї події узвишшя було названо Палієвою горою. Автори проекту меморіального знаку на Палієвій горі – скульптор В.П. Луцак, архітектор В.С. Богдановський; знак встановлено 1980 р. Розорення резиденції Браницьких та парку розпочалося у період окупації та перші роки радянської влади. Тоді було знищено або вивезено всю автентичну паркову скульптуру. В цей час зникли автентичні паркові лави, альтанки, зелені альтанки (перголи), декоративний млин на правому березі р. Рось, звіринець, що був при Браницьких; у деяких частинах (секторах) парку постраждала рослинність, яку заготовляли на дрова тощо. Протягом XX ст. сталися незворотні втрати деяких рослинних елементів парку. Повністю знищено насадження «Саду Мур» та фруктових садів; знищено оранжереї з їх екзотичними колекціями рослин; під час німецької окупації Білої Церкви (Друга світова війна) було вирубано біля 5 га лісового масиву у східній частині парку, зруйновано відбудовані оранжереї і остаточно знищено колекції рослин тощо. Під час будівництва водогінної станції Білоцерківського міського водогону було вирубано деякі старі дуби у Діброві, а також постраждала прибережна рослинність на території станції. У кінці XX – на початку XXI ст. з музейної колекції «Олександрії» було викрадено дві скульптури-погруддя «Юлій Цезар» та «Катерина II». Першу роботу було викрадено 1980 р., другу – у грудні 2002 р.

Наявність творів мистецтва та їх опис	На території парку та в музеї «Олександрії» зберігаються твори мистецтва – в основному, скульптура та деякі малі форми (паркові вази), що збереглися з часів Браницьких, а також скульптурні витвори сучасних авторів (в основному, відтворені за мотивами існуючої паркової скульптури за часів Браницьких), які прикрасили паркові ландшафти після реконструкції тих, чи інших ділянок парку. В музеї «Олександрії» знаходяться мармурові скульптури, які прикрашали палац та павільйони парку. Скульптури та скульптурні композиції належать до, так званої, камерної скульптури, призначеної для інтер'єрів. У 2004 р. мистецтвознавцем Н.Потаповою було проведено атрибуцію олександрійських скульптур. Найціннішою в колекції є мармурова статуя римського імператора Октавіана Августа (висота 105 см) – копія знаменитої античної скульптури з вілли Лівії в Пріма Порта. Це робота невідомого італійського скульптора, належить до камерних статуеток. Скульптура чудово виконана, поліхромна: панцир зроблений з вохристого сієнського мармуру, а туніка і покривало – з мармуру зеленуватого відтінку з Прато. Позаду, нижче спини, на лівому боці плаща уздовж складки читається монограма «W.K. – 42». Монограма трактується як вказівка на 1842 рік та на власника статуї Корчака-Браницького, сина графині О.Браницької. Визначними пам'ятками є олександрійські статуетки «Спляча Аріадна» (висота 56 см) та скульптурна група «Лакоон» (висота 69,5 см). Це репліки відомих античних творів, виконаних у зменшених розмірах. Оригінали цих скульптур зберігаються у музеях Ватикану. Ці статуетки («Лакоон» – з плямистого мармуру, а Аріадна – з білого каррарського мармуру), на думку київських реставраторів, були виконані братами Тріскорні, які працювали у майстернях князя М.Юсупова. Ці «антики» призначалися для прикрашання так званих «залів антиків», модних наприкінці XVIII ст. Ще два шедеври, виконані з каррарського мармуру, статуетки: «Три грації» (висота 105 см) та «Купальниця Венера» (висота 54 см) – виконані майстернею Антоніо Канови. На постаментах було знайдено напис латиницею: «Канова винайшов. Вінченцо Ліві виконав». На постаменті статуї «Купальниця Венера» вказано рік замовлення – 1838. Олександрійські копії виконано з високою майстерністю, які не поступаються іншим копіям і оригіналам. Вони є окрасою музейної колекції.

	Олександрійська купальниця – античний сюжет, який надихав митців повторювати його в різних варіаціях. До, так званих, «лежачих фігурок» належать подібні: «Наяда, що лежить» та «Дірка, вихователька Вакха». Статуетка «Смирення» (висота 91 см) – ще один шедевр італійських скульпторів, що приписується майстерні Лоренцо Бартоліні. Зображує молоду оголену жінку на колінах у позі молитви, з складеними на колінах руками. Сюжет, аналогічний цьому, втілено у статуї «Молитва до Бога» (Лоренцо Бартоліні, виконана учнем Паоло Романеллі), яка зберігається в С.-Петербурзькому Ермітажі. З каррарського мармуру виконане погруддя троянського героя Париса (висота 53 см) та погруддя римської богині Мінерви (висота 60 см), автори невідомі. Ще одне погруддя (висота 45,5 см) виконано частково з рідкісного чорного мармуру – це обличчя хлопчика-негра; одяг цього погруддя виконано з коричневої яшми. Також у музеї зберігаються погруддя давньогрецького філософа та погруддя невідомого російського полководця (останній шедевр приписується відомому скульптору XVIII ст. Ф.Шубіну). Портрет давньогрецького філософа при Браницьких знаходився в експозиції Танцювального павільйону. Ще одним шедевром камерної скульптури є горельєф «Сплячі амури» (висота 20,5 см), який складається з трьох лежачих дитячих фігурок у вигляді амурів з крильцями. До творів відомого італійського майстра Луїджі Пампалоні належать дві роботи: «Хлопчик з собакою» (висота 60,5 см) та «Амур, що погрожує» (висота 105,5 см); обидві скульптури було знайдено у паркових траншеях, під час розкопок. Ще одна мармурова скульптура «Янголятко» (висота 106 см) має свого автора – Луїджі Б'єнеме, скульптора з Риму. Роботу виконано в 1843 р., про що свідчить авторська сигнатура. Скульптура має явні меморіальні ознаки, тобто замовлялася скоріше за все, для надгробку, тому вона має ще одну назву «Янгол, що молиться». Частина колекції скульптур родини Браницьких знаходиться в Білоцерківському краєзнавчому музеї: «Діана Версальська» (бронза), «Геракл і Ліхас» (бронза) – твори Антонія Канови, «Психея» (мармур) Г.Россі, «Октавіан Август в юності» (мармур) невідомого автора, «Перемога Давида над Голіафом» (бронза) Маріуса Жана-Антуана Мерсьє, «Мадонна» (мармур, 1881 р.) невідомого автора та ін., менш значимі роботи.

	На території парку замість втрачених паркових скульптур, іноді на тих же п’єдесталах, або на первинних місцях під час реставраційних робіт було встановлено бронзові статуї за мотивами втрачених. Окрім того, останніми роками встановлено декілька сучасних авторських скульптурних робіт, яких не було при Браницьких. На алеях парку встановлено дві автентичні бронзові декоративні вази, які було віднайдено при розкопках. Це низька ваза, у вигляді кіліка, та висока ваза, у вигляді амфори; знайдено декілька мармурових декоративних ваз (зберігаються в колекції музею). Висока ваза знаходилася колись на території «Царського саду». Віднайдену бронзову скульптуру лева (так званий, Малий Лев), лев, що готується стрибнути, було включено у паркову композицію Джерело «Лев», розміщену у Холодному урочищі. На пілонах Головного входу 1989 р. було встановлено парні погруддя Т.Г. Шевченка та О.С. Пушкіна з відповідними підписами під ними. Під скульптурою Шевченка розміщено бронзовий картуш з текстом: «В 1846 р. парк «Олександрія» відвідав геніальний поет, художник, мислитель, революціонер-демократ Т.Г. Шевченко». Під погруддям Пушкіна встановлено аналогічний картуш з текстом: «В 1827 г. проездом из Киева в Тульчин парк «Александрия» посетил гениальный русский поет А.С. Пушкин». Авторство цих двох робіт – невідоме, але є припущення, що автором скульптур був В.Чепелик. Паркову скульптуру «Лава декабристів» було встановлено поряд з 300-літнім дубом, неподалік Колонади «Луна» 1988 року (автори: скульптор В.Чепелик, архітектор В.Гнєзділов). Бронзові «Діана Версальська з ланню» та «Аполлон», скульптор В.Клоков, (1993 р.) було встановлено спочатку в парку, а після відтворення Танцювального павільйону – біля його паркового фасаду, як це було при Браницьких. Встановлено статуї біля Танцювального павільйону 2012 р. Бронзову статую «Гладіатор» встановлено на історичному постаменті, де було розміщено аналогічну статую («Гладіатор» або «Боргезький боєць»), на березі Лазневого ставу, в кінці Алеї кохання (скульптор В.І Щур, 1993 р). Бронзову статую «Меркурій», встановлено в партері перед Колонадою «Луна» (скульптор В.Клоков, 1993 р.). Мармурову скульптуру «Діва Марія» встановлено на «Острові Марії» у 2006 р. Автор її та барельєфу коня на «Кінській могилі» – скульптор В.Ястребов.

	Статуї «Китаєць», або «Китайський мудрець» та «Китаянка» (бронза) було встановлено 1993 року біля Китайського містка на історичних п’єдесталах (скульптор Р.Гельман). Бронзову скульптуру «Ангел» встановлено на Дідинці на честь 200-річного ювілею парку «Олександрія» (1993 р., скульптор Р.Гельман). Скульптуру О.Браницької (фігура на повний зріст, синтетичний матеріал «під мармур») було встановлено на Малій галявині, неподалік Танцювального павільйону 2015 р., скульптор М.Ю.Василенко. Погруддя Потьомкіна (синтетичний матеріал «під мармур») було встановлено на історичному місці, у «Ротонді» 2016 р., скульптор М.Ю.Василенко. Під час реконструкції композиції «Сад Варна» було встановлено скульптуру «Молочниця», яку було виконано за мотивами, подібно до скульптури у Петергофі (скульптор С. Ястребов). Але скульптура проіснувала недовго, оскільки була виконана з крихкого синтетичного матеріалу. Зараз її знято на реставрацію. Окрім того, на деяких паркових павільйонах збереглися декоративні мотиви (рослинний орнамент, архітектурні деталі ордерних систем), а на ризалітах колонади «Луна» у фронтонах частково збережено, а частково відтворено барельєф – жінка з дитиною на колінах (за іншою версією – Венера з Амуром на колінах). Під час реконструкції Колони «Пелікан» на капітелі встановлено скульптуру «Гніздо Пелікана» (скульптуру виконано з синтетичного матеріалу «під мармур», скульптор М.Ю.Василенко).
Опис території об'єкта	Зараз територія дендропарку «Олександрія» складається з трьох частин: основна (стара, історична); урочище «Гайок» (нова територія) та урочище «Голендерня». На 2020 рік, загальна площа парку складає 400,67 га. Функціональним зонуванням на площі 297,0 га виділено експозиційну зону (площа 260,7 га), наукову (24,9 га) та адміністративно-господарську (11,4 га). Це основна територія та урочище «Гайок» (нова територія), яка приєднана до західної межі парку (площа 95,5 га). Ця площа поділяється таким чином: 1. Природні й штучні паркові насадження – 218,68 га 2. Не вкриті деревними насадженнями (галявини) – 27,65 (37,85) га 3. Наукові розсадники та колекційні ділянки – 9,59 га 4. Під будівлями – 0,99 га

	5. Ставки – 10,1 6. Дороги – 19,75 га Загальна площа «Олександрії» на лівому березі р. Рось становить 297,0 га. Стару частину «Олександрії» перетинають чотири балки; у трьох з них створені каскади ставків, які живляться джерельною водою. На території дендропарку є цілющі радонові джерела. У Західній балці раніше був лише один ставок, нині їх три. Нижня гребля, яка утворювала ставок зветься Старою. Східна балка двічі розгалужується. Неподалік від Колони «Пелікан», паралельно Головній алеї, збереглися фрагменти Змієвих валів, які добре прочитуються на топографічній зйомці. Цікавий об'єкт зберігся і на Палієвій горі – вали і рови давньоруського городища. Район Великої галявини вирізняється великою різноманітністю видового складу. Тут збереглися багато реліктових та старовікових дерев: сосна звичайна, чотиристовбурова «Фамільне дерево Браницьких» (обхват стовбура 4,26 м; висота 22 м; вік 180 – 200 р.); сосна Веймутова (обхват стовбура 3,95 м; висота 27 м; вік 180 – 200 р.); сосна чорна «Три грації» (обхват стовбура 5,2 м; висота 18 м; вік 180 – 200 р.); модрина європейська (обхват стовбура 3,6 м; висота 30 м; вік 200 – 210 р.); дуб звичайний «Государ Великої галявини» (обхват стовбура 6,02 м; висота 23 м; вік 180 – 200 р.); ліріодендрон тюльпаноподібний (обхват стовбура 4,2 м; висота 22 м; вік 170 – 180 р.) та інші. Тут також росте старовікова тополя чорна (обхват стовбура 7,14 м; висота 33 м; вік понад 200 р.). У віковій діброві зрідка трапляються ділянки дерев, віком понад 200 років. Дерева другого ярусу, яким понад 100 років – це самосій періоду Першої світової війни та революції; 80-річні дерева – самосій періоду Другої світової війни. У північній та східній частинах парку, на досить значній території (33,28 га), домінуючим видом є дуб звичайний, а ясен звичайний – супутній вид. Додатком до ясена на вказаних ділянках виступають граб звичайний, клен гостролистий, липа серцелиста та ін. види. Є соснові насадження; місця, де була порушена рослинність, зайняті переважно ясенем. Сучасні назви ставків, алей та урочищ не історичні, за невеликим винятком, з'явилися у повоєнний час (зокрема була спроба поєднати парк «Олександрія» з творчістю Лесі Українки, саме тому ставки Західної балки отримали назви,

	запозичені з поеми «Лісова пісня»). Став Поповича названо на честь радянського льотчика-космонавта П.Р. Поповича, який родом з Білоцерківщини. Зараз на території історичного «Дідинця» ростуть самосійні види, переважно ясени. Одним з можливих варіантів оптимізації ділянки – може бути розчистка площі від самосійних дерев та кущів і відновлення старовинної дорожньо-стежкової мережі. Основний ландшафт старої території парку – лісовий і парковий (за класифікацією Рубцова Л.). Лучний є на декількох галявинах та вздовж русла р. Рось. Є також елементи регулярного ландшафту у вигляді алей та захисних смуг, які трапляються у різних частинах парку. Природні виходи каміння на поверхню, а також композиції, створені з валунів, займають незначну площу. Окремі брили, які переміщені та встановлені на визначених місцях, мають вагу декілька тонн (зокрема брили, розміщені на схід від ставка «Акваріум Золотої рибки» – від 3-5 т; у композиції «Сад Варна» – 6-8 т). У «Олександрії» застосовано прийом побудови краєвидів «запозичений пейзаж» або «вікно у природі». З двох місць, розташованих на дорозі вздовж північної межі Великої галявини, відкриваються далекі панорами на архітектурні об’єкти, розташовані далеко за межами парку, в м. Біла Церква. З майданчика біля Колонади «Луна» видно православну церкву св. Марії Магдалини, з іншого майданчика – католицький костьол св. Іоанна Хрестителя, побудовані Браницькими. В урочищі «Гайок» переважає лісовий тип ландшафту. До альпійського ландшафту належать кручі кар’єру. На Новій території більшість насаджень створено методом висадки лісових культур і чітко видно ряди дуба звичайного з ясеном звичайним (ясен досяг більшої висоти і пригнітив дуб); дуба червоного з липою серцелистою (дуб червоний пригнітив липу і вона випадає). Переважаючим видом тут є дуб звичайний – 50,1 га. Значні площі займають насадження липи серцелистої (16,0 га). Вздовж русла Росі тягнуться ділянки тополі сіріючої (5,8 га). Інші види займають менше 3% від загальної площі. Для урочища «Голендерня», площею 103,67 га, функціональне зонування поки що не розроблене. Основним типом садово-паркового ландшафту урочища «Голендерня» є лісовий. Його формують насадження різних видів та різного віку, серед яких найбільшу цінність мають вікові насадження дуба звичайного. На парковий тип садово-паркового ландшафту,

	в якому також найбільшу цінність становлять ділянки вікових дубів звичайних, припадає 14,5 % від озелененої площі. Близько 1% від озелененої площі урочища займають ділянки альпійського типу садово-паркового ландшафту, з виходом каменю (граніту) на поверхню та на ділянці колишнього кар'єру. Незважаючи на відносно невелику площу, ділянки альпійського типу садово-паркового ландшафту, при правильному його формуванні, можуть стати одними з найпривабливіших частин ландшафту урочища. Основним видом дерев на цій території є дуб звичайний – 72,98 га, що становить 73 % від озелененої площі. Крім того, одним з найрозповсюдженіших видів є клен татарський, але на значних площах у кущовому ярусі дуже поширилася бузина чорна, утворюючи непролазні, малодекоративні хащі. Площу 8,44 га (8,5 % від озелененої площі) займають малоцінні і малодекоративні насадження клена ясенелистого – самосію. Для того, щоб обмежити поширення клена ясенелистого та сформувати декоративні насадження на цій площі, необхідно розробити проект, який передбачатиме комплекс робіт з оптимізації території (розчистка, видалення і посадка дерев). Дібровні насадження урочища «Голендерня» є високоцінними. У Західній частині дендропарку «Олександрії» було виявлено осередки забруднення, проведено зонування дендропарку за ступенем техногенної трансформації; виявлено накопичення важких металів у ґрунтах дендропарку, оцінено стан рослинності, досліджено вплив важких металів та фізіологічні і біохімічні особливості росту основних паркоутворюючих видів, що ростуть на техногенно забруднених територіях; встановлено, що серед дослідженої групи рослин найвищий ступінь акумуляції більшості важких металів мають клен гостролистий, клен польовий та липа серцелиста.
Загальна оцінка технічного стану об'єкта, дата, № акту технічного стану	Загальна оцінка технічного стану дендропарку «Олександрія» в цілому не проводилась.
Наявність інженерних мереж та інженерного обладнання	На території парку є приміщення непрацюючої котельні, теплові мережі, електромережі, є внутрішній водогін (проведений до оранжереї, наукового корпусу, Адміністрації та Танцювального павільйону); централізована поливна система відсутня, централізована каналізація відсутня. Спеціальні, окремі водогінні системи живлять два фонтани та три водоспади. Пропускні пункти (входи) обладнані електромережею, а в'їзд – телефонною мережею. Телефонні

	мережі прокладено до Адміністрації та наукового корпусу. Вуличне освітлення у дендропарку відсутнє. Паркові об'єкти, крім Головного входу, не підсвічуються. На території дендропарку збереглася розгалужена підземна система водогінних магістральних трубопроводів, яка живить місто Біла Церква.
Дата і № довідки про майнову цінність об'єкта, найменування організації, яка провела оцінку, вартість в гривнях	Загальна майнова оцінка не проводилася.

12. Перелік складових (для комплексу (ансамблю), визначного місця)**:**

До комплексу дендропарку «Олександрія» включено: різноманітні зелені насадження та ландшафтні елементи (див. ландшафт), архітектурні споруди (будинки та малі архітектурні форми), а також відтворені паркові скульптури, декоративні елементи – пам'ятні знаки (меморіальні колони, пам'ятник знак на Палієвій горі, меморіальний знак «Ангел», Лава Декабристів, погруддя Шевченка та Пушкіна на пілонах Головного входу); гідротехнічні споруди (стави, водоспади, джерела, система рибних ставків); аутентичні паркові вази. До значних творів мистецтв належить також музейна колекція автентичних статуеток-скульптур, що зберігається на території «Олександрії» у адміністративному корпусі.

Серед архітектурних споруд та малих архітектурних форм на державному обліку як пам'ятки національного значення перебувають: Головний вхід, Колона Єнса, Колона «Пелікан», Колонада «Луна», Арочний місток, теплиця, Павільйон «Ротонда», Великий фонтан, Малий фонтан, водоспад «Черепаха», Великий водоспад, Брами та стіна «Саду Мур», Вхід у парк, Північний вхід, Паркова композиція «Сад Варна», Китайський місток, Будинок садівника, Споруда «Руїни» з водоспадом, Колона «Глобус», Альтанка велика, Турецький будиночок, Джерело «Лев», Господарчий в'їзд та ін.

Не перебувають на державному обліку: відтворена паркова скульптура, аутентичні декоративні вази, Малий водоспад, Мала альтанка, фонтан біля Будинку садівника, місток на «Острів Марії», місток в структурі «Сад Варна», місток у східній частині парку, металева альтанка, споруди Білоцерківського водогону (будинок насосної станції та будинок хлораторної), пам'ятний знак на Палієвій горі; господарські та допоміжні споруди (оранжерея, теплиці, науковий корпус, тощо).

До комплексу входять також вся флора, яка знаходиться на території дендропарку, т.ч. два дуби – «Дуб Семена Палія» та «Государ Великої галявини», що є ботанічними пам'ятками природи місцевого значення.

На території «Олександрії» розташовані деякі археологічні об'єкти, що не перебувають на державному обліку. Найцінніші з них – городища пенківської культури (V – VII ст. н.е.) та часів Русі (XII – XIII ст. н. е.), що розміщені на Палієвій горі та фрагмент Змієвого валу (II третина XII ст.) неподалік від Дідинця. Існують також два поселення черняхівської культури (II – V ст. н.е.),

стоянка часів верхнього палеоліту (40 – 10 тис. р. тому) та городище раннєзалізного віку (І пол. І тис. до н.е.).

13. Територія об'єкта:

Площа	Загальна площа сучасного дендропарку «Олександрія» становить (400,67 га) га; з них: стара (основна) територія – 201, 5 га; західна Гайок (94,3 + 1,2 + 1,07) – 95,5 га; Голендерня (правий берег р. Рось) – 103,7 га.
Опис меж території об’єкта	З півночі та сходу територія дендропарку «Олександрія» межує з міською забудовою м. Біла Церква; з заходу – із продовженням лісового масиву урочища Гайок та городами, з південного сходу – з охоронною зоною р. Рось, на якій розташовано санаторій; з ПП «Октан» та житловими кварталами м. Біла Церква. З півдня – до меж «Олександрії» на правому березі р. Рось примикає лісопаркова лучна територія заплави р. Рось (землі загального користування).

14. Оцінка антропологічної, археологічної, естетичної, етнографічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності об'єкта:

Якості об’єкта, завдяки яким він набуває культурної цінності як пам’ятка	Дендропарк «Олександрія» є класичним зразком романтичного пейзажного парку. На сьогодні – це найбільший за територією історичний парк, з властивими пейзажному стилю ландшафтами, архітектурою та ідейно спрямованими композиціями. Він має історичну, мистецьку, естетичну, наукову і художню цінність як парк колишньої резиденції графів Браницьких та сучасний найбільший дендропарк України з багатою колекцією аборигенних та екзотичних рослин. За своєю дендрологічною, історичною та садово-парковою цінністю він немає аналогів не тільки на теренах Білої Церкви та Київської області, а й всієї України. Дендропарк має також науково-технічну цінність завдяки розміщенню на його прирічковій території історичних споруд водогінної насосної станції. Дендропарк «Олександрія» має археологічну цінність. На його території розміщено шість археологічних об’єктів, серед них – фрагмент Змієвого валу та комплексна пам’ятка археології на Палієвій горі.

15. Зони охорони пам'ятки:

Організація-розробник науково-проектної документації	Державне підприємство «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування»
Дата розроблення науково-проектної документації	«Проект коригування історико-архітектурного опорного плану, проект визначення зон охорони пам’яток та межі і режимів використання історичних ареалів м. Біла Церква Київської області», 05.12.2006.
Дата і номер	Погоджено начальником Управління реставрації та

документа про затвердження науково-проектної документації	реконструкції історичної забудови Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства (Т.П. Майстерчук). Дата погодження 16.01.2007 р. Погоджено головою Державної служби з питань національної культурної спадщини (М.М. Кучерук). Дата погодження 18.01 2007 р.
Короткий опис меж зон охорони із зазначенням площі кожної зони	Дендропарк «Олександрія» входить до III комплексної охоронної зони м. Біла Церква; його територія становить окремий історичний ареал – історичний ареал «Олександрія».

16. Наявність науково-дослідної та науково-проектної документації на об'єкт:

Найменування документації	Рік розроблення	Автор (організація)	Місце зберігання, інв. №
1. Технічний проект реставрації та розвитку дендропарку «Олександрія» в м. Білій Церкві. Том І. Пояснювальна записка.	1972	Український науково-дослідний і проектний інститут цивільного сільського будівництва «УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД», ГАП Криворучко Д.М.	Інв. № 382, архів дендропарку «Олександрія»
2. Технічний проект реставрації та розвитку Дендрозаповідника «Олександрія» в Білій Церкві. Пояснювальна записка.	1974	Український науково-дослідний і проектний інститут цивільного сільського будівництва «УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД», ГАП Криворучко Д.М.	Інв. № 204, архів дендропарку «Олександрія»

17. Дослідницькі й реставраційні роботи на об’єкті:

Найменування робіт	Рік проведення	Замовник	Виконавець	Підрядна організація
Головний вхід реставрація	1959	Дендропарк	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД (під керівництвом Д.М. Криворучка)	Республіканські реставраційні майстерні
ремонтні роботи	1991	Дендропарк	Укрпроект-реставрація	СПТУ № 6
реконструкція	2006		УкрНДІпроект-реконструкція	ТОВ «Будівельне підприємство «Агробудівник»

Колона Єнса				
реставраційні роботи	1968	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД (під керівництвом Д.М. Криворучка)	Республіканські реставраційні майстерні
Колона «Пелікан»				
реставраційні роботи	1961	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД (під керівництвом Д.М. Криворучка)	Республіканські реставраційні майстерні
реставраційні роботи	1993(проект)	-″-		
-″- (встановлення «Гніздо Пелікана»)	2006-2007	-″-		ФОП Найдьонова Т.І. ТОВ «Будівельне підприємство «Агробудівник»
Колонада «Луна»				
реставраційні роботи	1959	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД (під керівництвом Д.М. Криворучка)	Республіканські реставраційні майстерні
ремонтні роботи	1991	-″-		
-″-	1994	-″-		
Арочний місток на «Острів Троянд»			УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД	Республіканські реставраційні майстерні
Реставраційні роботи	1958	-″-	-″-	
Ремонтні роботи	2004	-″-		МПП «Атал»
Теплиця				
Реставраційні роботи	1968-1969	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	Республіканські реставраційні майстерні
Павільйон «Ротонда»				
Реставраційні роботи	1968	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	Республіканські реставраційні майстерні
Реконструкція	2006	-″-	УкрНДІпроектреконструкція	ТОВ «Будівельне підприємство «Агробудівник»
Встановлення погруддя	2016	-″-		
Великий фонтан				
Реставраційні роботи	1968	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	Республіканські реставраційні майстерні

Капітальний ремонт	2004	-″-	УкрНДІпроектреконструкція	МПП «Атал»
Малий фонтан				
Реставраційні роботи	1968	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	Республіканські реставраційні майстерні
Капітальний ремонт	2004		УкрНДІпроектреконструкція	МПП «Атал»
Малий водоспад				
Реставраційні роботи	1968	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	Республіканські реставраційні майстерні
Великий водоспад				
Реставраційні роботи	1968	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	Республіканські реставраційні майстерні
Водоспад «Черепаха»				
Реставраційні роботи	1968	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	Республіканські реставраційні майстерні
Брами і стіна «Саду Мур»				
Капітальний ремонт	2004	-″-	УкрНДІпроектреконструкція	ПП «Кларк»
Реконструкція	2006	-″-	УкрНДІпроектреконструкція	ТВФ ТОВ «Енергорем-сервіс»
Північний вхід				
Будівельні роботи	1974 (проект)	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	
Ремонтні роботи	1991	-″-	Укрпроектреставрація	СПТУ №6
Вхід				
Будівельні роботи	1974 (проект)	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	
Ремонтні роботи	1991	-″-	Укрпроектреставрація	СПТУ №6
Господарчий в'їзд				
Будівельні роботи	1956 (проект)	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	Республіканські реставраційні майстерні
Ремонтні роботи	2004	-″-	Укрпроектреставрація	МПП «Атал»
Реконструкція	2006	-″-	УкрНДІпроектреконструкція	ТОВ Будівельне підприємство «Агробудівник»
Паркова композиція «Сад				

Варна»				
Відновлювальні роботи	1993	-″-	Укрпроектреставрація	
Упорядження території ділянки з встановленням скульптури «Молочниця»	2007	-″-	УкрНДІпроект-реконструкція	МПП «Атал» ФОП Найдьонова Т.І.
Китайський місток				
Реконструкція	1963	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	Республіканські реставраційні майстерні
Встановлення скульптур Китайця та Китаянки	1993	-″-		
Споруда «Руїни» з водоспадом				
Реставраційні роботи	1962	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	Республіканські реставраційні майстерні
Ремонтні роботи	1970	-″-	Укрпроектреставрація	
Колона «Глобус»				
Реконструкція	1968	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	Республіканські реставраційні майстерні
Встановлення Глобуса	1993	-″-		
Альтанка Велика				
Будівельні роботи	1970	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	
Альтанка Кругла на Східній галявині				
Будівельні роботи	1994	-″-	УкрНДІпроект-реконструкція	
Реконструкція	2006			ТОВ «Енергоремсервіс»
Альтанка металева				
Будівельні роботи	1971	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	
Місток на «Острів Марії»				
Реконструкція	2006	-″-	УкрНДІпроект-реконструкція	МПП «Атал»
Джерело «Лев»				
Будівельні роботи	1970-1975	-″-	УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУД -″-	Республіканські реставраційні майстерні

Ремонтні роботи	1992	-″-		
Турецький будиночок				
Реконструкція	2006	-″-	УкрНДІпроект-реконструкція	ТОВ «Білоцерківрозоптторг»
Будинок садівника				
Реставрація	1991	-″-	Укрпроектреставрація	
Ремонт	1994		-″- ГПВАП бюро	
Капітальний ремонт	2004		УкрНДІпроектреконструкція	
Реконструкція	2006			
Водогінна насосна станція, машинне відділення, фільтри				
Будівництво	1928-1929 1962	Біла Церква		
Хлораторна				
Будівництво	1928-1929	-″-		

18. Основні джерела відомостей про об’єкт:

Археологічні матеріали	
Іконографічні матеріали	1. Белая Церковь: Александрия Аустерия (фото к. XIX – поч. XX ст). 2. Белая Церковь: Александрия Дом Садовника (фото к. XIX – поч. XX ст). 3. Белая Церковь: Александрия Водопад (фото к. XIX – поч. XX ст). 4. Белая Церковь: Александрия Павильон (фото к. XIX – поч. XX ст). 5. Белая Церковь: Александрия Беседка (фото к. XIX – поч. XX ст). 6. Белая Церковь: Александрия Сосновая аллея (фото к. XIX – поч. XX ст). 7. Белая Церковь: Александрия Малый Фонтан (фото к. XIX – поч. XX ст). 8. Руїни з боку Лазневого ставу, фото Дубовика (Державний музей історії С. Петербургу, інв. № Т5373о) 9. Руїни з боку Лазневого ставу, фото Дубовика (Державний музей історії С. Петербургу, інв. № Т5374о). 10. Большой фонтан, фото Дубовика (Державний музей історії С. Петербургу, інв. № Т5369о). 11. Танцювальний павільйон, фото Дубовика (Державний музей історії С. Петербургу, інв. № Т5372о). 12. Маєток гр. Браницької, фото Дубовика (Державний музей історії С. Петербургу, інв. № Т5389о). 13. Водоспад «Руїни» (з боку водоспаду), фото Дубовика

	(Державний музей історії С. Петербургу, інв. № Т5376о). 14. Великий водоспад, фото Дубовика (Державний музей історії С. Петербургу, інв. № Т5396о). 15. Лебединий ставок фото Дубовика (Державний музей історії С. Петербургу, інв. № Т5375о). 16. Танцювальний павільйон фото Дубовика (Державний музей історії С. Петербургу, інв. № Т5370о). 17. Белая Церковь: Александрия Большой Фонтан (фото к. XIX – поч. XX ст). 18. Белая Церковь: Александрия. Сосновая аллея (фото к. XIX – поч. XX ст). 19. Фонтан на «Острові Марії» (фото к. XIX – поч. XX ст). 20. Аустерія після перебудови (з кн. Галкін С. Парк «Олександрія». Історія та сучасність). 21. Вид на Літній палац. Фото перед перебудовою (з кн. Галкін С.І., Гурковська О.Л., Чернецький Є.А. Структура та символіка старовинного парку «Олександрія» в білоцерківській резиденції графів Браницьких). 22. Вид на Алею Павільйонів. Фото перед 1914 р. (-"-) 23. Вид на Великий павільйон. Фото перед 1914 р. (-"-) 24. Вид на танцювальний павільйон. Фото перед 1914 р. (-"-). 25. Вид на Гетьманський павільйон (Турецький будиночок) та колону Енса. Фото перед 1914 р (-"-). 26. Вид на Ротонду. Фото перед 1914 р (-"-). 27. Вид на статую «Гладіатор». Фото перед 1914 р (-"-). 28. Вид на «Трояндовий острів». Фото перед 1914 р (-"-). 29. Вид на Китайський місток. Фото перед 1914 р (-"-). 30. Водоспад «Руїни», фото 1955 р. 31. Водоспад «Руїни», фрагмент південної стіни, фото 1955 р. 32. Водоспад «Руїни», фрагмент стіни верхньої споруди, фото 1955 р. 33. Водоспад «Руїни», фрагмент підпорної стіни, фото 1955 р. 34. Аркадна стіна, фото 1955 р. 35. Аркадна стіна, фото 1955 р. 36. Аркадна стіна, фрагмент з воротами, фото 1955 р. 37. Фрагмент аркадної стіни, фото 1955 р. 38. Фонтан на острові біля «Руїн», фото 1955 р. 39. Місток на острів біля «Руїн», фото 1955 р. 40. Арочний місток на острів, фото 1955 р. 41. Арочний місток на острів, фото 1928 р. 42. Китайський місток, фрагмент східного фасаду, фото 1955 р.

	43. Китайський місток, східний фасад, фото 1955 р. 44. Китайський місток, західний фасад, фото 1928 р. 45. «Руїни», південна стіна, фото 1928 р. 46. Водоспад «Руїни», фото 1928 р. 47. Парк Олександрія в м. Біла Церква. Парковий краєвид на р. Рось, фото 1928 р. 48. Стіна саду «Мур», фото 1955р. 49. Залишки оранжереї, фото 1955 р. 50. Льох, загальний вигляд, фото 1955 р. 51. Льох, західний фасад, фото 1955 р. 52. Льох, фрагмент мурування, фото 1955р. 53. Скульптура Лева в урочищі «Лев», фото 1928 р. 54. Водоспад біля острова, фото 1928 р. 55. Фасад турецького будиночка, фото 1928 р. 56. Фрагмент турецького будиночка (західний фасад), фото 1928 р. 57. Фрагмент турецького будиночка (східний фасад), фото 1928 р. 58. Бронзова Діана. Нині встановлена в подвір'ї Білоцерківського краєзнавчого музею, фото 1955 р. 59. Парк Олександрія в м. Біла Церква, паркова алея, фото 1928 р. 60. Парк Олександрія в м. Біла Церква, паркова алея, фото 1928 р. 61. Головний вхід, фото 1955 р. 62. Головний вхід, фото 1928 р. 63. Фрагмент капітелі головного входу, фото 1955 р. 64. Фрагмент головного входу, фото 1955 р. 65. Ротонда, перспектива, фото 1928 р. 66. Ротонда, головний фасад, фото 1928 р. 67. Ротонда, загальний вигляд, фото 1955 р. 68. Ротонда, тиловий фасад, фото 1955 р. 69. Ротонда, вигляд збоку, фото 1955 р. 70. Ротонда, вигляд збоку, фото 1928 р. 71. Ротонда, північний фасад, 1955 р. 72. Ротонда , залишки ліпки купола, фото 1955 р. 73. Ротонда , залишки карнизу інтер'єру, фото 1955 р. 74. Колонада «Луна», північне крило, фото 1928 р. 75. Колонада «Луна», північне крило, фото 1955 р. 76. Колонада «Луна», південне крило, фото 1928 р. 77. Колонада «Луна», портал південного крила, фото 1928 р. 78. Колонада «Луна», портал південного крила, фото 1955 р. 79. Колонада «Луна», загальний вигляд, фото 1955 р. 80. Колонада «Луна», південне крило, фото 1955 р.

	81. Колонада «Луна», розкопки входу в крило, фото 1955 р. 82. Колонада «Луна», пів бази колони, знайдена на території колонади, фото 1955 р. 83. Колонада «Луна», база колони, знайдена на території колонади, фото 1955 р. 84. Колонада «Луна», зондажі стіни, фото 1955 р. 85. Брама в «Мур», фото 1955 р. 86. Китайський місток, фрагмент східного фасаду, фото 1928 р. 87. Китайський місток, східний фасад, фото 1928 р. 88. «Руїни», фрагмент підпорної стіни, фото 1955 р. 89. Дуб Семена Палія, фото 1955 р. 90. Вид на Велику галявину, фото 1955 р. 91. Вид на р. Рось від Палієвої гори, фото 1955 р. 92. Вид на Гетьманський павільйон (Турецький будиночок). Фото перед 1914 р (-"-). 93. Вид на Китайську альтанку, мал. М. Бержинської, літографія З. Сулковської, 1822 р. 94. Вид на павільйони, мал. Юзефа Ріхтера. 95. Вид на Великий павільйон, мал. Вілібальда Ріхтера. 96. Вид на павільйони, мал. Вілібальда Ріхтера, 1828 р. 97. Вид на павільйони, мал. Наполеона Орди, 1872 р. 98. Вид на Гетьманський павільйон (Турецький будиночок), мал. Вілібальда Ріхтера. 99. Сад Варна, мал. Вілібальда Ріхтера, 1828 р. 100. Вид на «Руїни», літографія Ф. Бзжозовського, 1881 р. 101. Вид на статую «Гладіатор», мал. М. Бержинської, літографія З. Сулковської, 1822 р. 102. Вид від статуї «Гладіатор» на «Руїни», мал. Вілібальда Ріхтера, 1828 р. 103. Дорога до статуї «Гладіатор», мал. Вілібальда Ріхтера. 104. Вид від «Руїн» на статую «Гладіатор», мал. Вілібальда Ріхтера. 105. Вид на «Руїни», мал. Наполеона Орди, 1877р. 106. Вид на «Острів Марії» та «Руїни», мал. Вілібальда Ріхтера, 1828 р.. 107. Вид на парк з боку Заріччя, мал. Вілібальда Ріхтера, 1828 р.. 108. Вид на Китайський місток, мал. М. Бержинської, літографія З. Сулковської, 1822 р. 109. Вид на міст над яром, мал. М. Бержинської, літографія З. Сулковської, 1822 р. 110. Вид на «Царський» сад, мал. Вілібальда Ріхтера, 1828 р. 111. Павільйон «Ротонда», мал. Вілібальда Ріхтера, 1828 р.

	112. Міст над балкою та колона з шоломом Багратіона, », мал. Вілібальда Ріхтера, 1828 р. 113. Грабова альтанка, мал. Вілібальда Ріхтера, 1828 р. 114. Джерело «Рай», мал. Вілібальда Ріхтера. 115. Китайський місток, мал. Вілібальда Ріхтера. 116. Вид на Китайський місток з боку Лебединого ставу, мал. Вілібальда Ріхтера. 117. Колонада «Луна», мал. Вілібальда Ріхтера, 1828 р. 118. Прогулянка на березі Лазневого ставу, мал. М. Бержинської, літографія З. Сулковської, 1822 р. 119. Колона Суму і ажурний місток над каньйоном, мал. М. Бержинської, літографія З. Сулковської, 1828 р. 120. Павільйон на ділянці Дидинця, мал. М. Бержинської, літографія З. Сулковської, 1828 р.
Архівні матеріали	1. Біла Церква. Стереотопографічна зйомка 2003 р. Київгеоінформатика, (архів дендропарку «Олександрія»). 2. Материалы к «Своду памятников истории и культуры народов СССР» (по Украинской ССР). Киевская область (Раздел архитектура и градостроительство) КиевВНИИТАГ, научный отчет, 1990 // Державна архітектурно-будівельна бібліотека ім. В.Г. Заболотного. Інв № 240961.
Бібліографічні матеріали	1. Ботанічні сади і дендропарки / ред. Т.М. Черевченко. - Київ, 2009. - С. 27-36. 2. Галкін С.І. Парк «Олександрія». Історія та сучасність. - Біла Церква, 2013. - 104 с. 3. Галкін С.І. Державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України: історія та сьогодення // Інтродукція рослин. –2010. – № 4. – С. 48-54. 4. Галкін С.І. Стильові та семантичні особливості дендрологічних парків НАН України // Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Лісівництво та декоративне садівництво. – 2011. – Вип. 164. – Ч. 2. – С. 34-40. 5. Галкін С.І. До питання про час заснування дендропарку «Олександрія» НАН України // Інтродукція рослин. – 2012. – № 3. – С. 52-56. 6. Галкін С.І. Головні етапи розбудови дендропарку «Олександрія» НАН України // Інтродукція рослин. – 2012. – № 4. – С. 76-82. 7. Галкін С.І. Наукові основи збереження, відновлення та збагачення фіторізноманіття старовинних парків України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора біологічних наук: спеціальність 03.00.05. – Київ. – 2013. – 37 с.

8. Галкін С.І., Гурковська О.Л., Чернецький Є.А. Структура та символіка старовинного парку «Олександрія» в білоцерківській резиденції графів Браницьких. - Біла Церква, 2007. - 96 с..
9. Галкін С.І., Ю.О. Клименко. Проект відновлення планування та насаджень на території палацового комплексу дендропарку «Олександрія» (м. Біла Церква) // Наукові доповіді національного університету біоресурсів і природокористування України, 2010. Вип. 5. (21). Режим доступу: http: // www.nbuv.gov.ua/e-journals/Nd/2010_5/10gsi.pdf
10. Грисюк М.М., Дерій І.Г., Антонов М.М., Олійник М.П. Дендрологічний парк «Олександрія». - Київ, 1961. - 97 с.
11. Грисюк М.М. Парк «Олександрія». - Київ, 1969. - 69 с.
12. Каталог деревних рослин дендрологічного парку «Олександрія» Національної академії наук України / за ред. С.І. Галкіна. – Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2013. – 64 с.
13. Клименко Ю.О. Рельєф, ландшафти та насадження урочища "Голендерня" Державного дендрологічного парку "Олександрія" НАН України (м. Біла Церква) // "Наукові доповіді НУБіП" 2010–2 (18) http: // www.nbuv.gov.ua/e–journals/Nd/2010–2/10kyaubt.pdf. – 17 с.
14. Клименко Ю.О., Мордатенко Л.П. Дендропарк «Олександрія»: характеристика старої та нової територій // Інтродукція рослин. 2001. - № 3-4. - С. 124–138.
15. Клименко Ю.О., Клименко А.В. Старовинні парки Київщини. - Київ, 2003. - 62 с.
16. Косаревська Р. Періодизація етапів будівництва Білоцерківського історичного парку «Олександрія» // Містобудування та територіальне планування. - Вип. 30. Київ, 2011. - С. 146-154.
17. Косаревский И.А. Искусство паркового пейзажа. - Москва, 1977. - 245 с.
18. Криворучко Д.М. Олександрія. - Київ, 1979. - 96 с.
19. Липа О.Л. Визначні сади і парки України та їх охорона. - Київ, 1960. - С. 43-45.
20. Макаренко П.И. Дендропарк «Александрия»: Путеводитель. - Киев, 1981. - 142 с.
21. Мордатенко Л., Гайдамак В., Галкін С. Дендропарк «Олександрія» // Хроніка 2000. - Вип. 41-42. Поезія українського парку. - С. 459-475.
22. Мордатенко Л.П., Гайдамак В.М., Галкин С.И.

Дендропарк «Александрия». Путеводитель. - Киев, 1990. - 80 с.
23. Родичкин И.Д., Родичкина О.И., Гринчак И.Л., Фещенко П.И. Сады, парки и заповедники Украинской ССР. - Киев, 1985. - С. 95-97.
24. Родічкін І., Родічкіна О. Старовинні маєтки України: Маєток як синтез мистецтв. - Київ, 2009. - С. 158-169.
25. Рубан Л.І. Водні системи історичних парків // Сучасні проблеми архітектури і містобудування. Вип. 31. Київ, 2012. С. 169-180.
26. Салатич А.К. Парк «Олександрія» в Білій Церкві [Нарис]. - Київ, 1948. - 106 с.
27. Салатич А.К. Парк Олександрія / заг. ред. О.Л. Липи. - Київ, 1949. - 105 с.
28. Срібняк М.Л., Федотов В.М. Біла Церква. Історико - архітектурний нарис. Друге видання. - Київ, 1970. - 63 с.
29. Чернецький Є.А., Мордатенко Л.П. Біла Церква. Браницькі. «Олександрія» // Інтродукція рослин. - 2000. - № 2. - С. 45-50.
30. Aftanazy R. Materialy do dziejow rezydencji / [Pod redakcja A.J. Baranowskiego].–Dawne wojewodztwo Kijowskie. Uzupelnienia do tomow I-XI. – Warszawa, 1993. – 719 s.

19. До паспорта додаються графічні матеріали та фотофіксація:

Паспорт склав:

Посада та назва організації	Спеціальність, кваліфікаційний рівень	Прізвище, ініціали	Підпис	Дата складання
Київський обласний центр охорони і наукових досліджень пам'яток культурної спадщини, завідувач відділом	Кандидат архітектури, старший науковий співробітник	Ієвлева В.П.		26.10. 2020 р.

Управління культури
Київської обласної державної адміністрації
Д.Р. Гонгадзе
(ініціали, прізвище, підпис, печатка)

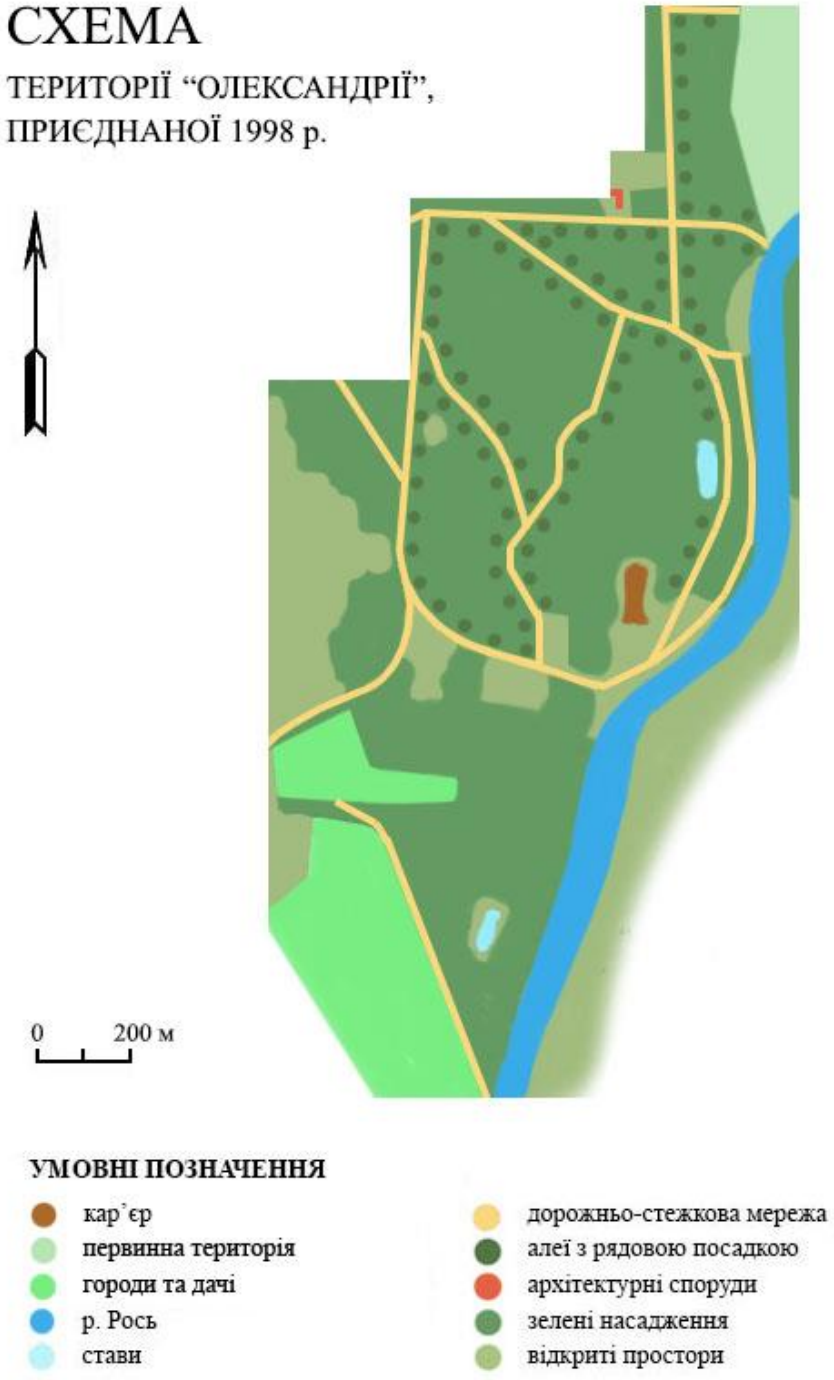
19. До паспорта додаються графічні матеріали та фотофіксація:

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Схема трьох частини дендропарку «Олександрія	1	2020 р.	З матеріалів архіву дендропарку «Олександрія»

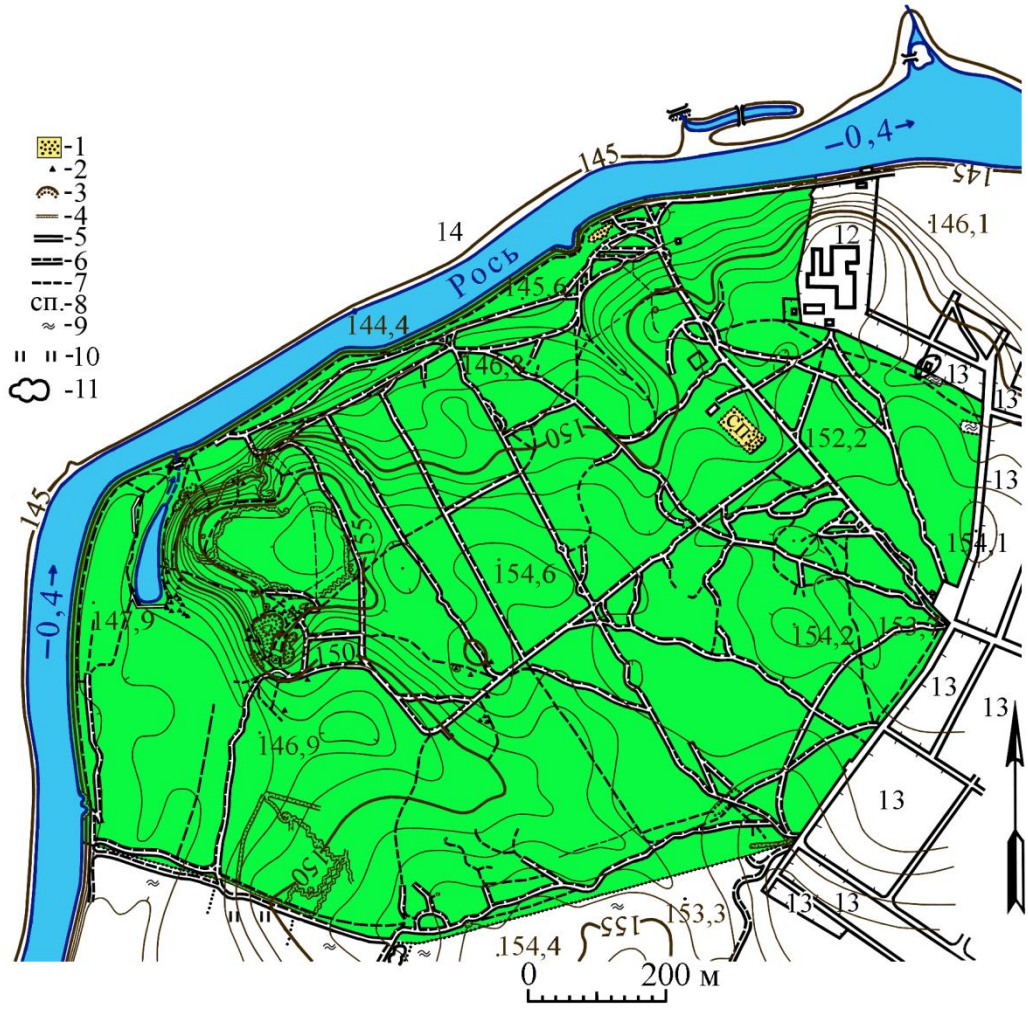

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Схема старої (головної) частини дендропарку «Олександрія». Формат А3	1	2020 р.	Меляницька Т.В. (з кн. Клименко Ю.О., Клименко А.В. Старовинні парки Київщини. Київ, 2003. С. 26-27)

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Схема нової (західної) частини дендропарку «Олександрія»	1	2020 р.	Меляницька Т.В. (з кн. Клименко Ю.О., Клименко А.В. Старовинні парки Київщини. Київ, 2003).

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Схема Голендарні	1	2020 р.	Із статті Клименка Ю.О.

Експлікація

1 – пісок, 2 – каміння, 3 – урвище, 4 – рів, 5 – дорога з твердим покриттям, 6 – ґрунтова дорога, 7 – стежка, 8 – спортивний майданчик, 9 – рілля, 10 – луки (за межами урочища) 11 – масив із листяних видів (за межами урочища), 12 – санаторій, 13 – житлова забудова, 14 – «стара» (основна) територія дендропарку «Олександрія».

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Вид на Дирекцію і наукову частину згори	1	2019 р.	Чубенко О.В.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Вид згори на територію розташування Великого фонтану	1	12.11.2019 р.	Чубенко О.В.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Вид згори на Китайський місточок та частково Поповичів став	1	12.11.2019 р.	Чубенко О.В.
Китайський місток	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Вид згори на Лазневий і Джерельний стави та водоспад «Руїни»	1	12.11.2019 р.	Чубенко О.В.
Споруда водоспаду «Руїни»	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Вид згори на водоспад «Руїни», Лазневий став, «Острів Марії» і р. Рось	1	12.11.2019 р.	Чубенко О.В.
Вид на «Острів Марії» і р. Рось з «Руїн»	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Вид згори на «Трояндовий острів»,і став Срібний серпанок і Колону Єнса	1	12.11.2019 р.	Чубенко О.В.
Колона Єнса на «Трояндовому острові»	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

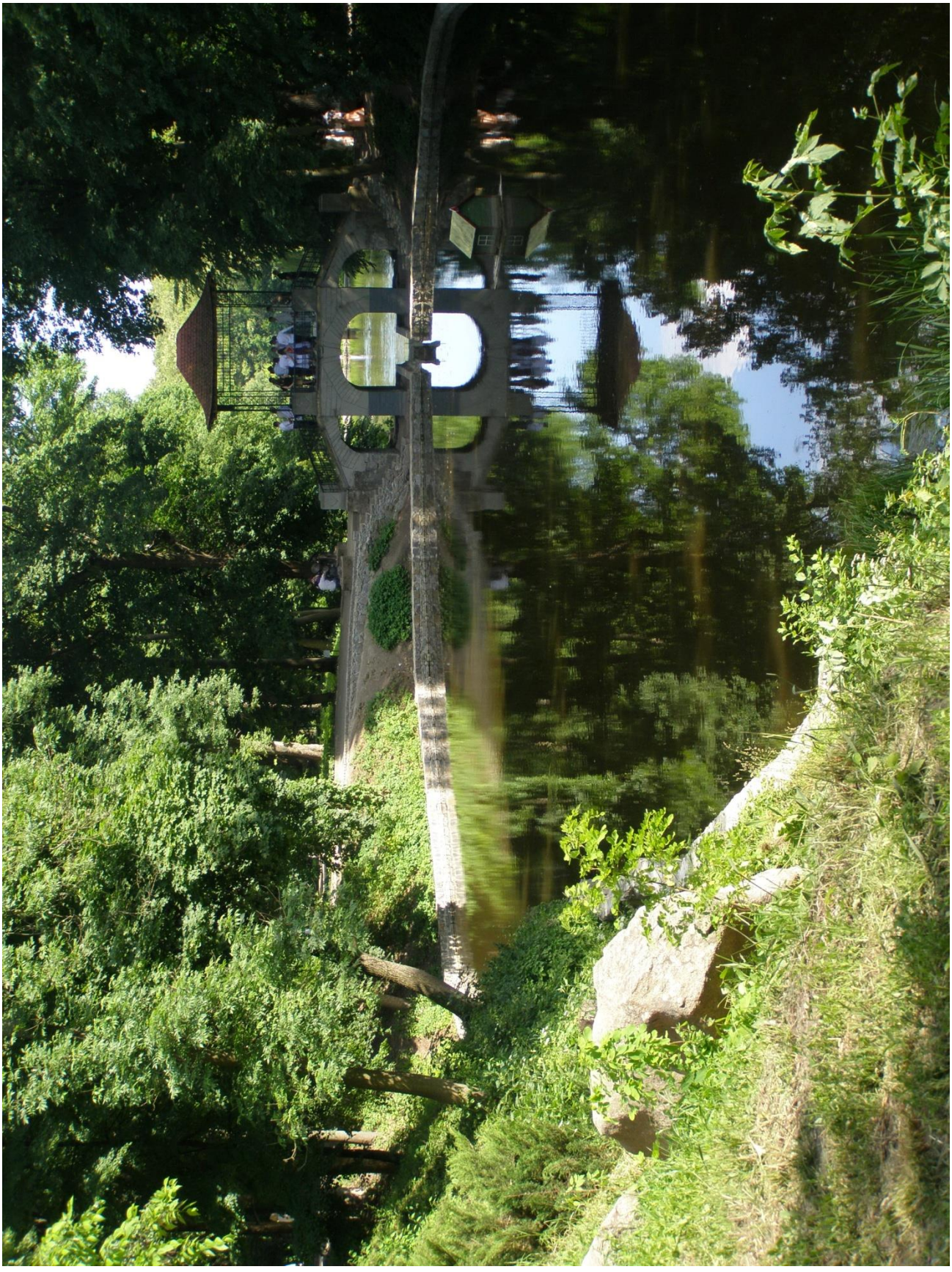

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Вид згори на став Срібний серпанок і, Арковий місток	1	12.11.2019 р.	Чубенко О.В.
Арковий місток на ставу Срібний серпанок	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Вид на Китайський місток з боку ставу Золотої рибки	1	2008 р..	Ієвлева В.П.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Вид згори на Колонаду «Луна» з партером Партер біля Колонади «Луна»	1 1	12.11.2019 р. 12.11.2019 р.	Чубенко О.В. Чубенко О.В.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Колонада «Луна»	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Вид згори на курган «Могила коня» і «Павільйон Ротонда»	1	12.11.2019 р.	Чубенко О.В.
«Павільйон Ротонда»	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Вид згори на Колонаду «Луна» і Велику галявину	1	12.11.2019 р.	Чубенко О.В.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Вид згори на «Сад Мур» «Сад Мур», фрагмент	1 1	12.11.2019 р. 2018 р.	Чубенко О.В.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Вид на споруду з водоспадом «Руїни» від Великого водоспаду	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Історична модрина на дамбі «Руїн»	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Паркова скульптура «Гладіатор»	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Паркова скульптура «Аполлон»	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Споруда з водоспадом «Руїни»	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Історична тополя на Великій галявині – найбільша і найстаріша тополя парку	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Двостовбурова сосна	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

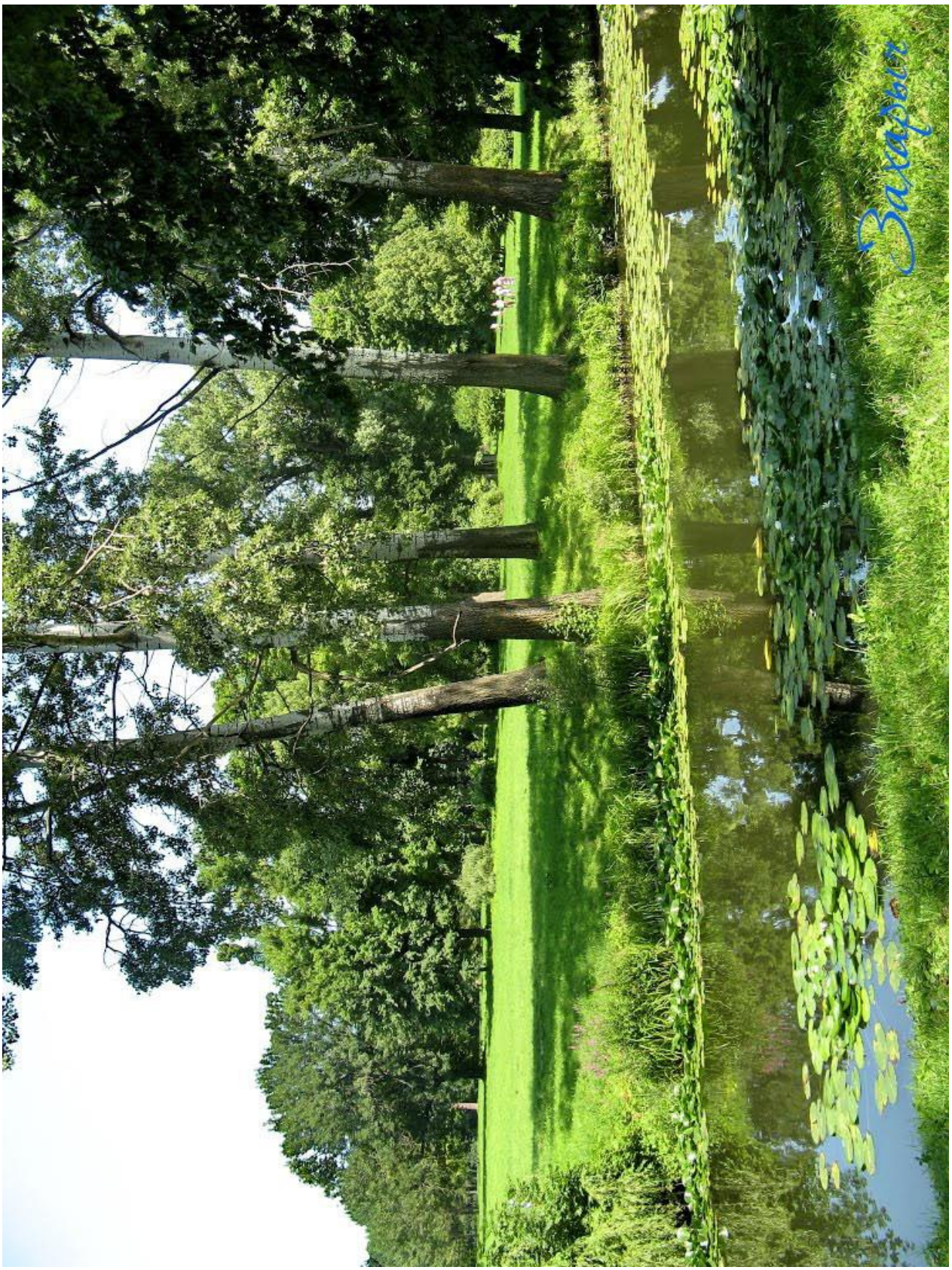
Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Історичні «танцюючі» каштани на Малій галявині	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Алея з вербами по берегу р.Рось	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Велика галявина і став Срібний серпанок	1		

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Палієва гора взимку Велика альтанка восени	1 1	2018 р. 2018 р.	Бойко Н.С. Бойко Н.С.

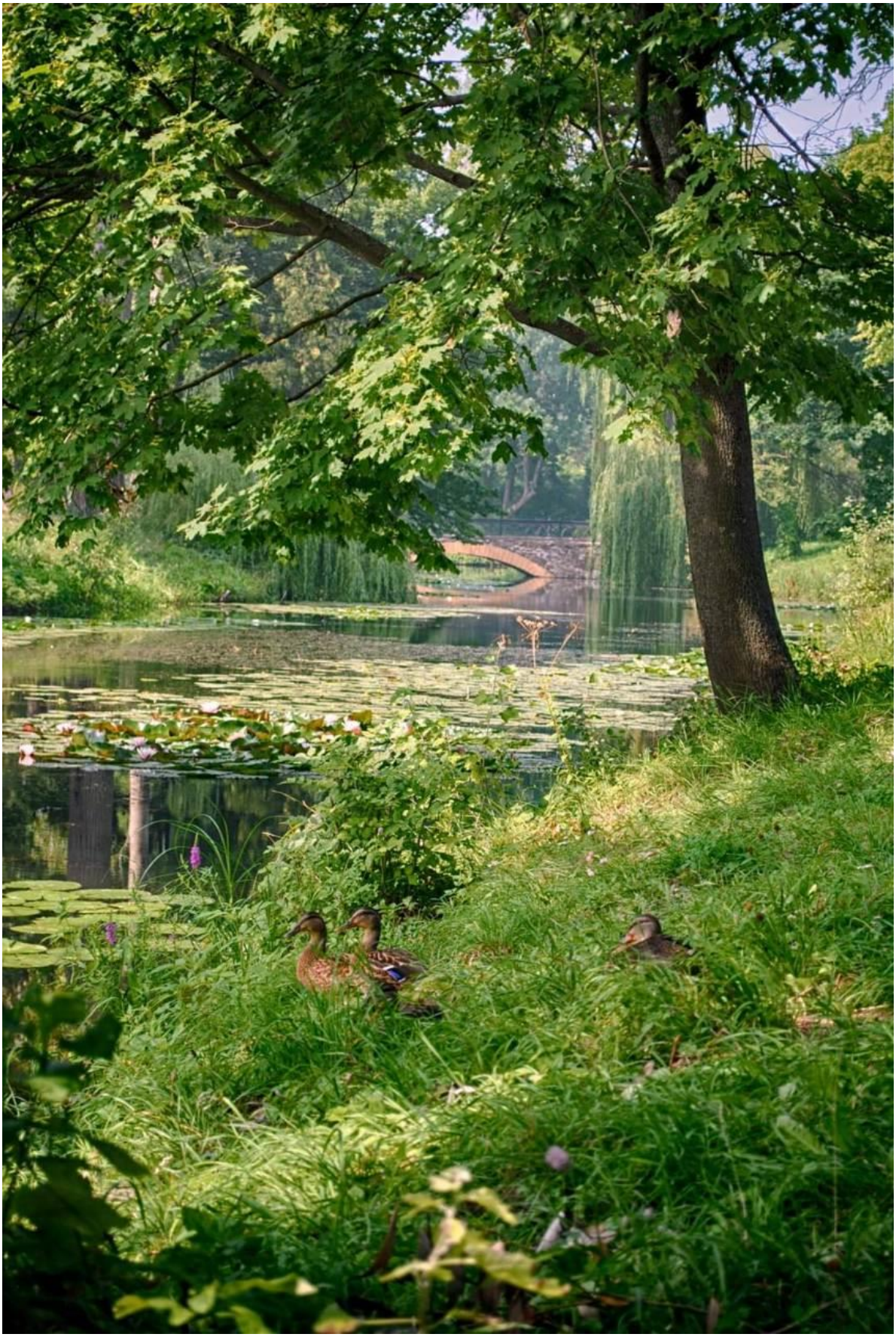

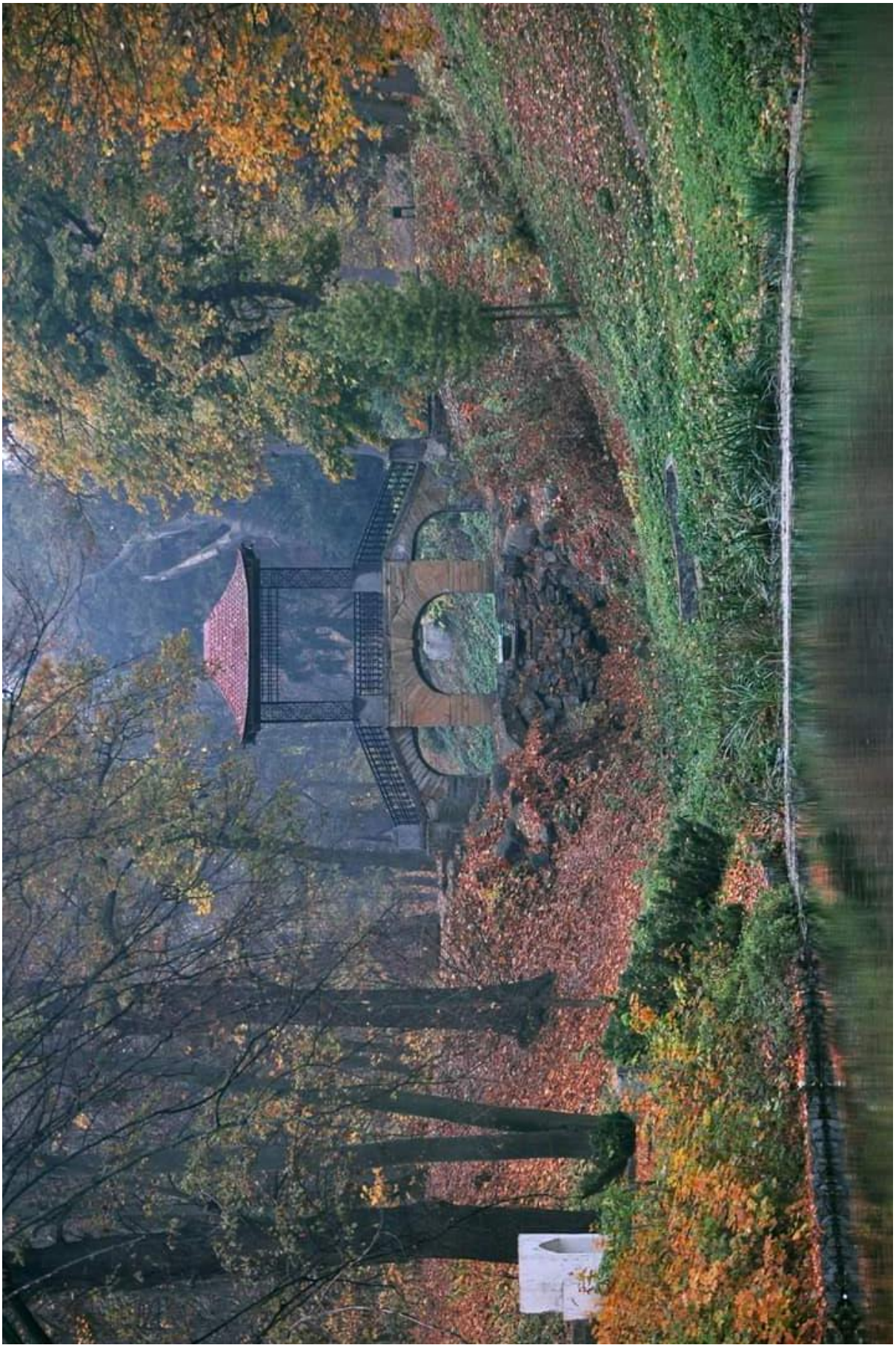
Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Став Срібний серпанок восени	1		

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Став Срібний серпанок	1	2017 р.	Бойко Н.С.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Став Поповича з Китайським містком	1	2017 р.	Бойко Н.С.

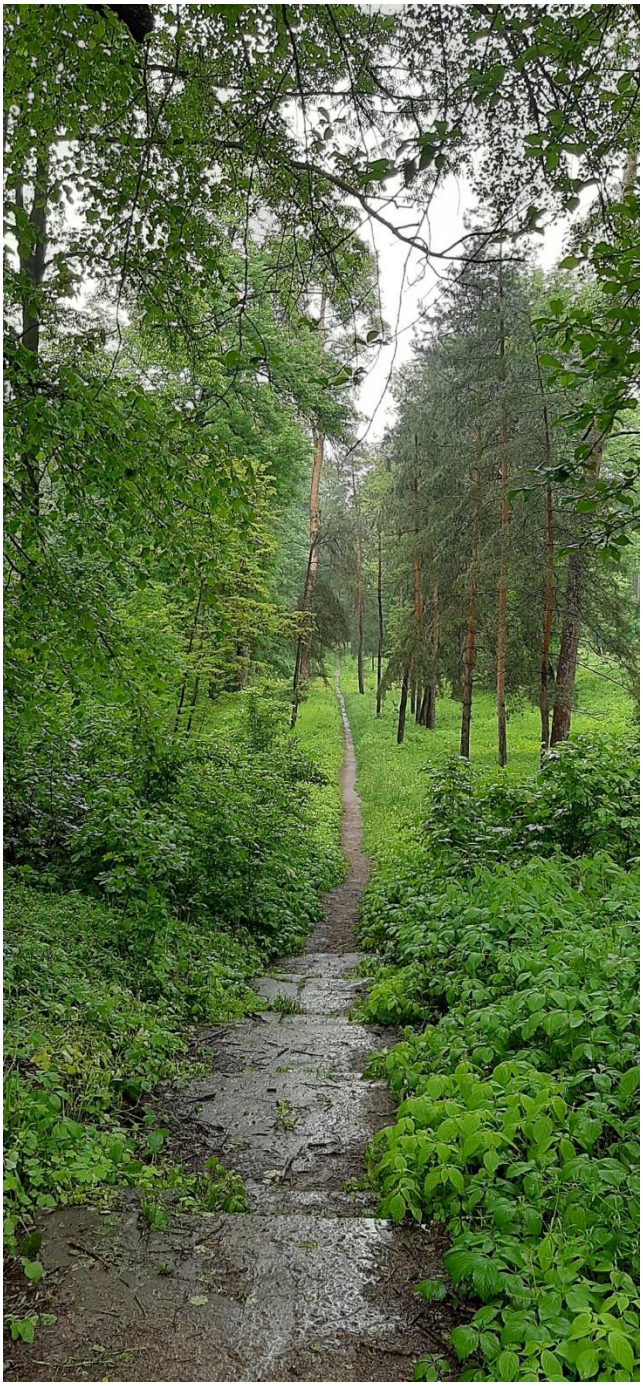
Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Став Акваріум Золотої рибки	1		

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Монумент 200-річчя створення Олександрії	1	2008 р.	Ієвлева В.П.

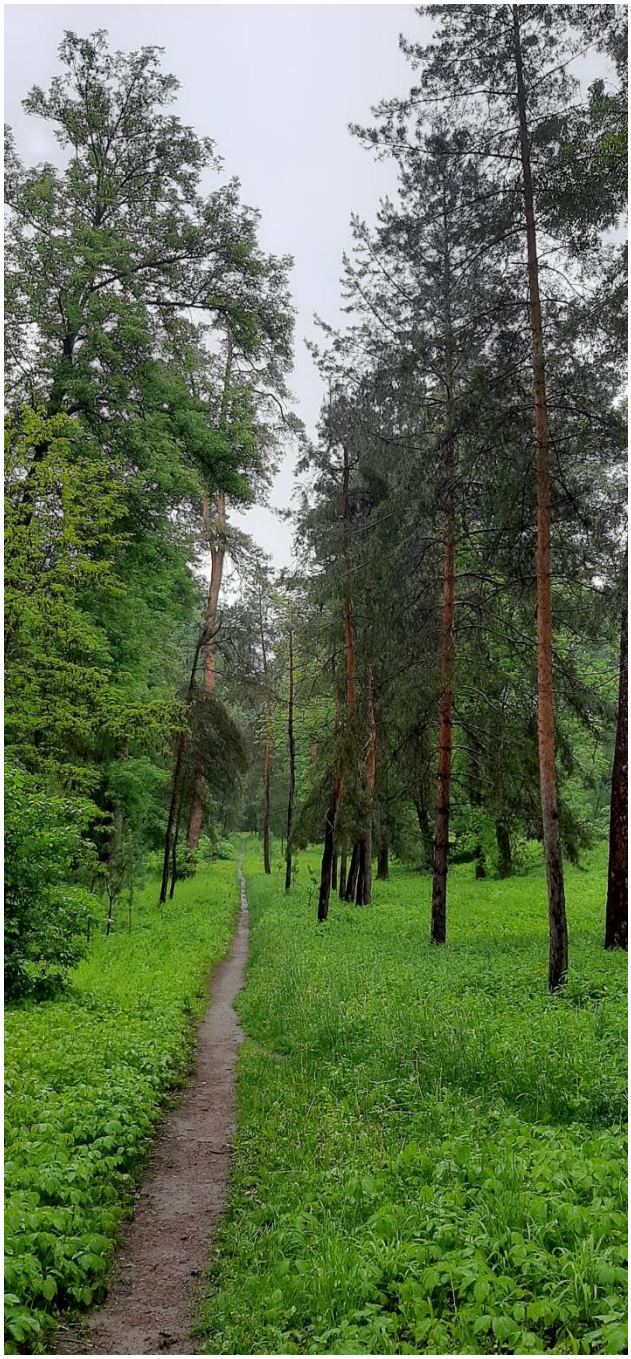

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Соснова алея	2	2020 р.	Бойко Н.С.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Соснова алея	2	2020 р.	Бойко Н.С.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
«Павільйон Ротонда», фрагмент кесонового склепіння	2	2018 р.	

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
«Павільйон Ротонда» взимку	1	2017 р.	

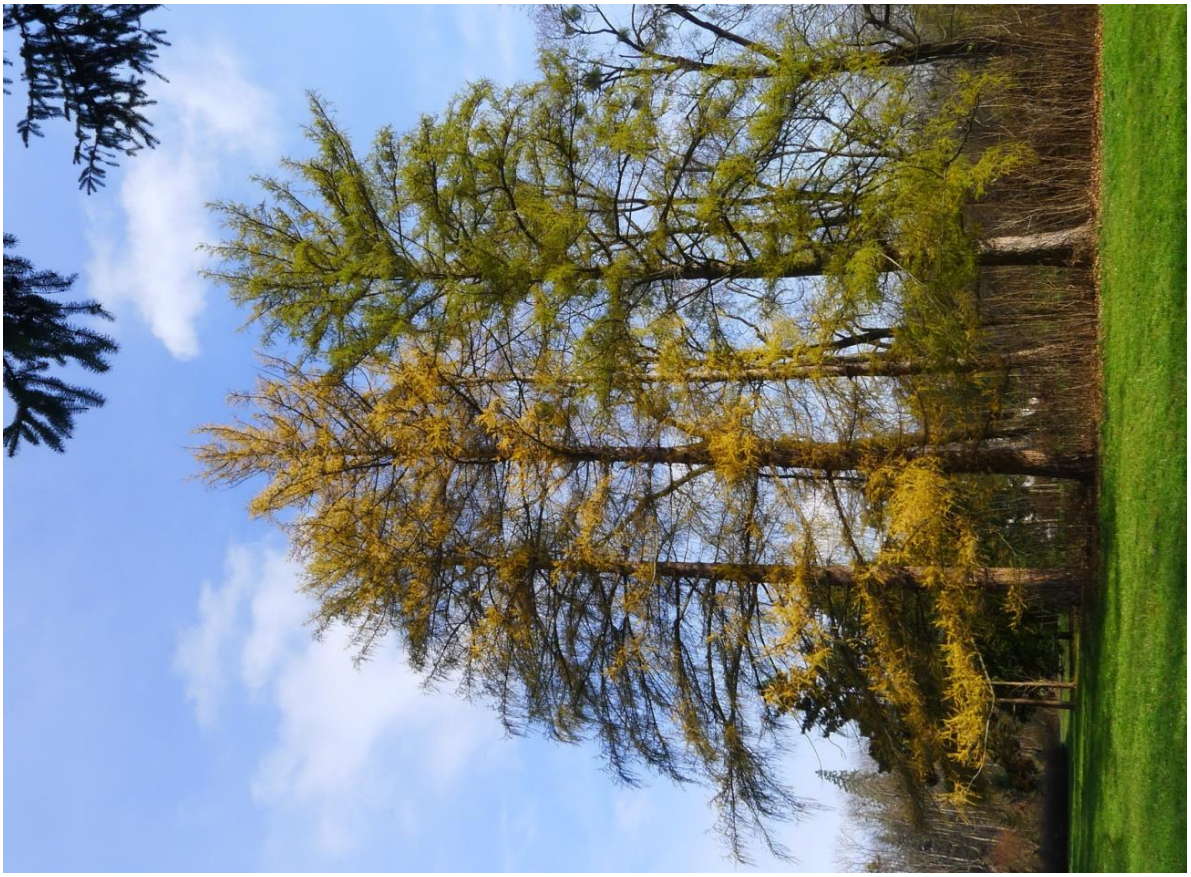

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Ділянка рідкісних рослин Taxus baccata (тис ягідний), рослина з Червоної книги України	1 1	2020 р. 2019 р.	Бойко Н.С. Бойко Н.С.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Larix polonica (модрина польська) – рослина з Червоної книги України	1	2019 р.	Бойко Н.С.
Juniperus virginiana (ялівець віргінський) – рослина з Червоної книги України	1	2019 р.	Бойко Н.С.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Staphyilea pinnata (клокичка перista) – рослина з Червоної книги України	1	2019 р.	Бойко Н.С.
Syringa josikaea (бузок угорський) – рослина з Червоної книги України	1	2019 р.	Бойко Н.С.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Тюльпанове дерево (Liriodendron tulipifera L.) Півники сітчасті	1 1	2019 р.	

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Вид на став Поповича з Китайського містка Старий дуб та Лава декабристів	1 1	2019 р.	

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Велика галявина з чотирьохстовбурною сосною Мала альтанка в східній частині парку	1 1	2019 р. 2019 р.	

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Ландшафти урочища «Голендерня»	2	2019 р.	Бойко Н.С.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Ландшафти урочища «Гайок»	2	2019 р.	Бойко Н.С.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Плесо р.Рось Алея від адмінкорпусу (праворуч – «Сірінгарій»)	1 1	2019 р. 2019 р.	

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Статуя діви Марії на «Острові Марії» Плесо р. Рось біля «Палієвої гори»	1 1	2019 р. 2019 р.	 Бойко Н.С.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Конiферетум Розарій	1 1	2019 р. 2019 р.	Бойко Н.С. Бойко Н.С.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Пам’ятний знак на Палієвій горі	1	2017 р.	Бойко Н.С.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Вид на р. Рось з Палієвої гори влітку -″- восени	1 1	2008 р. 2019 р.	Ієвлева В.П. Бойко Н.С.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Каштани на Малій Галявині О.Браницька на тлі Танцювального павільйону	1 1	2018 р. 2019 р.	Бойко Н.С. Бойко Н.С.

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Великий фонтан Алеї парку, осінь	1 1	2018 р. 2017 р.	Бойко Н.С. Бойко Н.С.

